

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELÂGATI'NDA NİYÂBET

Yüksek Lisans Tezi

Ömer Faruk ENGİN

Danışman
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Ömer Faruk ENGİN tarafından, Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL danışmanlığında hazırlanan “ARAP DİLİ VE BELÂGATI’NDA NİYÂBET” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 5.9.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy çokluğu ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Fatih YEDİYILDIZ Giresun Üniversitesi Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. İsmail TEMİZ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı	☐ Kabul ☒ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

07/07/2023

Ömer Faruk ENGİN

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: ARAP DİLİ VE BELÂGATI'NDA NİYÂBET

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 22/06/2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 23

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

07/07/2023

Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

ÖZET

ARAP DİLİ VE BELÂGATİ'NDA NİYÂBET

Ömer Faruk ENGİN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Haziran/2023

Danışman: Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

Bu araştırma, Arap Dili ve Belagatı'ndaki “niyâbet” kavramına odaklanmaktadır. “Niyâbet” terimi, bir kişinin muhatabını anlamasına yardımcı olan bir dil ögesi olarak incelenmektedir. İlk olarak giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi, kapsamı ve yararlanılan bazı temel kaynaklar dile getirilmiştir. Ardından “î'râb” kavramı incelenmiş, ardından günlük dil kullanımında “niyâbet” teriminin çeşitliliği ve işlevselliği analiz edilmiştir. Çalışma “Kelimedeki Niyâbet” ve “Î'râbda Niyâbet” olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

Birinci bölüm, “Kelimedeki Niyâbet” üzerine odaklanmıştır. Bu bölümde, niyâbetin günlük konuşmalardaki yerine, edebi eserlerdeki kullanımına, bu kullanımın hangi gerekçelerden dolayı yapıldığına ve nahiv ilmindeki yerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise “Î'râbda Niyâbet” incelenmiştir. Bununla beraber meşhur eserlerden, şiirlerden, beyitlerden ve edebi zenginliğin zirve yaptığı Kur'ân'ı Kerîm'den örneklerle konu açıklanmıştır. Arap dilinde uzman kişilerin kavram ve kullanımı ile ilgili farklı görüşleri varsa dile getirilmiştir. Bunun yanında konu ve örneklerdeki ihtilafların bulunduğu yerlerde çoğunluğun görüşü tercih edilmiştir. Ayrıca her iki bölümde dile getirilen farklı görüşler kısaca verilerek ana kaynağa atıfta bulunulmuştur.

Araştırma, “niyâbet” kavramının konuşma ve yazma konusunda kolaylık sağladığını ortaya koyarak; belagat ilmindeki kullanımını da dile getirir. Ayrıca bu kavramın kullanımına edebi eserlerde sıkça rastlanılır. Çalışmanın birinci bölümünde, bu kullanımın nedenlerine değinilmiş; diğer bölümde ise bu kullanım, örneklerle açıklanmıştır. Kavram, her ne kadar nahiv ilminde geç kullanılmaya başlanmış olsa da cahiliye dönemi şairlerinde niyâbetin var olduğu görülür. Bu nedenle, “niyâbet” kavramının Arap dilinin bir ögesi olduğu düşüncesine ulaşılır.

Araştırmanın bulgularına göre, “niyâbet” kavramını anlamak, insanların az kelimeyle çok şey ifade edebilmelerine imkân tanır. Kişinin edebi konuşmasında önemli bir yer tutar. Ayrıca verilmek istenen mesajın daha net ve anlaşılır olmasını sağlar. Bu durum Arap dilinin güçlü yönlerini ortaya koymaktadır. Çalışmanın önemli bir kısmı da bu edebi sanat üzerinde şekillenmiştir. Bu çalışma, “niyâbet” konusu hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenler için bir kaynak olabilir. Ayrıca Kur'ân'ı Kerîm'den de birçok ayetlerin örneklerde tahlil edilmiş olması, bu alanda çalışma yapanların istifade edebileceği çalışmalardan biri olabileceği kanaatine ulaştırır.

Anahtar Sözcükler: Arap Dili ve Belagatı, Niyâbet, Nâib, Kelime, Î'râb

ABSTRACT

“NİYÂBET” IN ARAB LANGUAGE AND ELOQUENCE

Ömer Faruk ENGİN

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Master, June/2023

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

This research focuses on the concept of “niyâbet” in Arabic Language and Rhetoric. The term “niyâbet” is studied as a language element that helps a person understand his interlocutor. First of all, in the introduction, the subject, purpose, importance, scope of the research and some basic sources used are expressed. Then, the concept of “i’râb” was examined, and then the diversity and functionality of the term “niyâbet” in daily language use was analyzed. The study was examined in two sections: “Niyâbet in Word” and “Niyâbet in I’râb”.

The first chapter focuses on “Niyâbet in Word”. In this section, the place of niyâbet in daily speech, its use in literary works, the reasons for this use and its place in the science of nahiv are mentioned. In the second part, “Niyâbet in I’râb” is examined. In addition, the subject is explained with examples from famous works, poems, couplets and the Qur'an, where literary richness is at its peak. If experts in the Arabic language have different opinions on its concept and use, it has been expressed. In addition, where there are disputes in the subjects and examples, the majority opinion was preferred. In addition, the different opinions expressed in both sections are briefly given and the main source is cited.

The research revealed that the concept of “niyâbet” provides convenience in speaking and writing; It also expresses its use in the science of eloquence. In addition, the use of this concept is frequently encountered in literary works. In the first part of the study, the reasons for this use were mentioned; In the other section, this usage is explained with examples. Although the concept started to be used late in the science of nahiv, it is seen that there is niyâbet in the poets of the ignorant period. For this reason, it is thought that the concept of “niyâbet” is an element of the Arabic language.

According to the findings of the research, understanding the concept of “niyâbet” allows people to express a lot with few words. It occupies an important place in one’s literary speech. It also ensures that the message to be given is clearer and more understandable. This situation reveals the strengths of the Arabic language. An important part of the work is shaped on this literary art. This study can be a resource for those who want to learn more about the subject of “niyâbet”. In addition, the fact that many verses from the Qur'an have been analyzed in examples leads to the conclusion that it can be one of the studies that those who work in this field can benefit from.

Keywords: Arabic Language and Eloquence, Niyâbet, Naib, Word, I’râb

ÖNSÖZ

Arap dili, Orta Doğu’da ve İslam dünyasının geniş bir bölgesinde konuşulan bir dildir. Aynı zamanda İslam’ın kutsal kitabı olan Kur’ân’ın dili olarak kabul edilir. Arapça’nın belagatı ise bu dili etkili bir şekilde kullanma sanatını ifade eder. Belagat, Arapça’nın estetik yönlerini vurgulayan, dilin güzelliği ve etkileyiciliği üzerine odaklanan bir disiplindir. Özellikle İslam dünyasında çok önemlidir çünkü İslam düşünce ve kültürünün iletişim aracıdır. Kur'an'ın dilinin ayrı bir önemi vardır çünkü Müslümanlar için bu kitap Allah’ın kelmamıdır. Dolayısıyla, Kur’ân’ın dilini anlamak ve doğru bir şekilde yorumlamak, İslam düşüncesini anlamının önemli bir parçasıdır. Belagatı anlamak sadece Kur’ân’ın anlaşılması için değil, aynı zamanda şiir, edebiyat, vaazlar, hutbeler ve diğer dini ve kültürel metinlerin yazılması ve söylenmesi için de önemlidir. Bu nedenle belagat, dilin topluluklarda iletişim ve ifade sanatının temel bir parçasıdır. Belagat, dilin gücünü vurgular, sözcüklerin ve cümlelerin inceliklerini ve sanatsal yönlerini ele alır.

Bu çalışmamızda, niyâbet kavramı üzerinde duracağız. Niyâbet, Arap dilinin temel kavramlarından biridir ve konuşmanın etkisini artırarak, belâgatın daha etkili kullanılmasına yardımcı olur. Kelime anlamı itibarıyla, bir konuda temsilci veya vekil olarak görev yapmak anlamına gelir. Ancak niyâbet, daha derin anlamları da içerir. Örneğin, niyâbet konuşmanın belirli bir durumda veya konuda nasıl yapılacağına ilişkin kuralları içerir ve bu kuralların doğru bir şekilde uygulanması, konuşmanın etkisini artırabilir.

Niyâbet kavramı üzerindeki bu derinlemesine incelememiz, okuyuculara bu konuda daha iyi bir anlayış sağlayacaktır. Ayrıca, belâgatın etkili kullanımı hakkında da bazı önemli ipuçları sunarak, okuyucuların dil yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olacaktır. İncelememiz, niyâbetin ne olduğunu ne zaman ve nasıl kullanıldığını, niyâbetin belâgat üzerindeki etkilerini ve daha pek çok konuyu kapsayacaktır.

Son olarak bu çalışmamın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür etmek istiyorum. Özellikle, çalışmamın başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL’e, teşvikleri ve yardımları ile bana motivasyon sağlayan aileme ve sevdiklerime teşekkürlerimi sunuyorum.

Ömer Faruk ENGİN

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Kapsam ve Yönetimi	1
1.3. Yararlanılan Kaynaklar	2
2. NİYÂBET KAVRAMI VE KELİMEDE NİYÂBET	3
2.1. Nâib-i Fâil	4
2.1.1. Fâilin Düşmesinin Gerekliliği	4
2.1.2. Telaffuzdan Dolayı Fâilin Düştüğü Yerler	5
2.1.3. Anlamdan Dolayı Fâilin Düştüğü Yerler	7
2.2. Nâib-i Fâil Çeşitleri	10
2.2.1. Mu'reb İsim	10
2.2.2. Mebnî İsim	11
2.2.3. Mastar	12
2.2.4. Zarf	13
2.2.5. Şibih Cümle	13
2.3. Nâib-i Mef'ûl-ü Mutlak	13
2.3.1. Mastara Muzâf Olarak كل Kelimesinin Gelmesi	14
2.3.2. Mastara Muzâf Olarak بعض Kelimesinin Gelmesi	14
2.3.3. Mastara Muzâf İsm-i Tafdil Gelmesi	14
2.3.4. İsm-i İşaretin Mastara İşaret Etmesi	15
2.3.5. Mastara Muzâf Aded Olarak Gelmesi	15
2.3.6. Mastara Sıfat Olarak Gelmesi	15
2.3.7. İsmü'l-Mastar'ın Olması	15
2.3.8. Mastara Döner Zamirin Olması	16
2.3.9. Fiilin Müradifi Olarak Gelen Mastarın Olması	16
2.3.10. Mastara İsm-i Âlet Olarak Gelmesi	16
2.3.11. Mastara Muzâf Soru Edatını Gelmesi	17
2.3.12. Mastarın Çeşidi Olan Bir İsm'in Gelmesi	17
2.4. Sedde Mesedde'l-Haber	17
2.4.1. Müştak ve Sonraki Gelen Kelimenin Müfred Olması	18
2.4.2. Müştak'ın Müfred, Sonraki Gelen Kelimenin Müsennâ Olması	19
2.4.3. Müştak'ın Müfred, Sonraki Gelen Kelimenin Cemi Olması	19
2.4.4. Müştak ve Sonraki Gelen Kelimenin Müsennâ ya da Cemi Olması	19
3. İ'RÂB'DA NİYÂBET	21
3.1. Kelimenin Durumu	21
3.2. İ'râb Çeşitleri	22
3.2.1. Aslî İ'râbın Alâmetleri	22
3.2.2. Fer'i İ'râbın Alâmetleri	22
3.3. Niyâbet ile İ'râb'ın Konuları	23
3.3.1. Beş İsim	23
3.3.2. Müsennâ	26
3.3.3. Müsennâ Olmayan Kelimeler	29
3.3.4. Mülhak Müsennâ	30
3.3.5. Cemi Müzekker Sâlim	34
3.3.6. Mülhak Cemi Müzekker Sâlim	37

3.3.7. Cemi Müennes Sâlim	40
3.3.8. Mülhak Cemi Müennes Sâlim	42
3.3.9. Gayri Munsarif	43
3.3.10. Beş Fiil	45
3.3.11. Sonu İletli Muzâri Fiil	45
4. SONUÇ	47
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	48
KAYNAKLAR	49
ÖZ GEÇMİŞ.....	52

KISALTMALAR

B.	: Bin
Bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı Sayısı
C.	: Cilt
cc	: Celle Celâluh
Çev.	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
M.	: Miladi
Md.	: Madde
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahû Aleyhi ve Sellem
ss.	: Sayfa Sayısı
Thk.	: Tahkik Eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesâir

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

İ‘râb, sözlükte bir şeyin aslını, hakikatini ortaya çıkarmak anlamına gelir. Terim olarak “Arap dilinin söz dizimini incelemek” demektir.¹ Ayrıca i‘râb, Arap dilindeki bir kelimenin yapısının cümle içindeki rolünü belirtmek için yapılan eklemelerdir. Bu ekler, kelimenin cinsiyeti, sayısı, hâl, zamir vb. gibi özelliklerine göre değişir. İ‘râbın doğru yapılması, kelimenin cümle içindeki rolünü tam olarak belirlemek ve dolayısıyla cümlelerin doğru anlaşılmasını sağlamak açısından son derece önemlidir.

Tarihte yaşanan bazı olaylar, yanlış i‘râb kullanımının ne kadar ciddi sonuçlar doğurabileceğini göstermiştir. Hatta bir kelimenin i‘râbının yanlış yorumlanması tarihte sonucu üzücü durumlar ortaya çıkarabilmektedir.²

Arap dilinde i‘râb düzgün yapmanın önemi sadece doğru anlamayı sağlamakla sınırlı değildir. Aynı zamanda dilin düzgün kullanımını da beraberinde getirerek bozulmasını önler.

Bu noktada, “Arap Dili ve Belagatı’nda Niyâbet” konusunun incelenmesi, doğru i‘râb kullanımı açısından da önemli bir rol oynayabilir. Çünkü niyâbet, bir kelimenin cümle içindeki rolünü belirlemek için i‘râbın yanı sıra başka yöntemler kullanarak yapılan bir dil ögesidir. Bu nedenle, niyâbetin incelenmesi, doğru i‘râb kullanımını anlamaya yardımcı olabilir ve Arap dilini öğrenenlerin dilin doğru kullanımı açısından daha başarılı olmasını sağlayabilir.

1.2. Araştırmanın Kapsam ve Yönetimi

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları üzerinde durduk. Birinci bölümde niyâbet kavramının ne anlama geldiği açıkladık. Bununla beraber kelimedeki niyâbetin neler olduğunu örnekler vererek açıkladık. Ayrıca Arap nahvinde konuyla ilgili varsa görüş farklılıklarını da dile getirdik. İkinci bölümde i‘râb’da niyâbet konusu üzerinde durduk. Öncelikle i‘râb alâmetlerini dile getirerek, i‘râb ile niyâbetin konularının neler olduğunu sıraladık. Bu bölümde konunun daha iyi anlaşılması için örnekler verdik. Örnekler, Kur’ân’ı Kerîm

¹ Abdulhamit Birışık, “İ‘râbü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 376.

² Ayrıntılı bilgi için bk. M. Reşit Özbalıkcı, “Sîbeveyhi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 130.

ayetleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu durum bize Kur'ân'ı Kerîm'in edebî yönden zengin bir kitap olduğu hatırlatır. Sonuç kısmında ise yaptığımız çıkarımları dile getirerek çalışmamızı nihayete erdirdik.

1.3. Yararlanılan Kaynaklar

Tezimizde kaynak olarak, başta Kur'ân'ı Kerîm olmak üzere gramer kitaplarından yararlanıldı. Bunun yanında i'râb'ul-kur'ân kitapları ve niyâbet ve i'râb konusunda yazılmış bilimsel makalelerden faydalanıldı. Ayrıca yurtdışında konu ile ilgili çalışması bulunan üniversitelerin kütüphaneleri ile iletişime geçilerek yapılan çalışmalar e-kitap olarak temin edildi. Ayetler ve meallerine Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'ân portalı olan <https://kuran.diyaret.gov.tr/> sitesinden yararlanıldı. Ayrıca kavramların açıklanmasında <https://islamansiklopedisi.org.tr/> adresinden yararlanılarak ilgili maddelerin matbu eserlerine ulaşıldı. Sözlük olarak, Luvîs Ma'lûf el-Yesûî'nin (ö. 1947) *el-Müncid*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab* adlı eseriyle beraber elektrionik ortamda bulunan <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/> sözlüğü başta olmak üzere kaynaklarda belirtilen diğer sözlüklerden de faydalanıldı. Eski dönem Arap şiirlerinin bulunduğu Lebid b. Rebia'nın (ö. 41/660) *Dîvanu Lebîd b. Rabîa* eserinden alıntı yapıldı. Gramer kitapları olarak Abbas Hasan'ın (ö. 1979) *en-Nahvü'l-vâfî*, Muhammed Es'ad en-Nâdirî'nin *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Mustafâ el-Galâyînî'nin (1885-1944) *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Abduh Alî İbrâhîm er-Râcihî'nin (1937-2010) *et-Tatbîku'n-Nahvî*'nin yanında birçok nahiv kitabından yararlanıldı.

2. NİYÂBET KAVRAMI VE KELİMEDE NİYÂBET

Sözlükte niyâbet kelimesi, naiplik, naip olma durumunu ifade eder.³ Tahtta hükümdar olmadığında ya da hükümdarın çocukluğunda yerinde olan kimseyi ifade etmek için de kullanılır. Master olarak gelen نيابة kelimesinin kökü, sülâsî bab olan نوب kelimesidir. Bu kelimenin manasında itaat vardır. Tabi olmak, dönmek anlamına da gelmektedir. Makamından kalktığında onun yerine gelen kişiyi ifade etmekle birlikte makamına uğramayı yani makamına geri dönmeyi de ifade eder.⁴ Allah’a yönelmek, ona dönmek yine bu kelime ile ifade edilmektedir.⁵ Niyâbet kavramı İslam’ın ilk zamanlarından beri fıkhi kavram olarak kullanılmaktadır.⁶ Hâsılı niyâbet terimi, bir eylemi senin yerine başkasının yapmasıdır.⁷

Niyâbetin nâib, menûb’un anı ve inâbe olmak üzere üç önemli unsuru vardır. Başkası adına iş gören yani, kurumdaki bir görevlinin işindeki sorumluluğunu geçici süreliğine üzerine alan kimseye⁸ Nâib, makamın asıl sahibine menûb’un anı, yetkilendirme işlemine de inâbe denilmektedir.⁹ Kur’ân’da bu kelime أناب olarak geçmekte olup, yönelmeyi ifade etmektedir.¹⁰

Arap nahvinde bu kavramın müstakil olarak kullanılması geç dönemlerde kullanılmaya başlandığı; ıstılahi olarak ilk kullanan kişinin Zeccâcî olduğu tahmin edilmektedir.¹¹ Bu açıklama ve tariflerden de anlaşıldığı üzere niyâbet; birinin yerine geçmeyi ve yahut onun yerine iş yapmayı ifade eden genel bir tabirdir. Nahiv ilminde ise bir kavramın yerine başka bir kavramın geçmesi olarak açıklanabilir. Kur’ân’ı

³ Câsim Avcı, “Nâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 311.

⁴ İbn Manzûr, “n-v-b” *Lisânü’l-Arab*, C. 4, Dâru’l Meârif, Kâhire 1707, s. 4569; Luvîs Ma’lûf el-Yesûî, “n-v-b” *el-Müncid fi’l-luğati ve’l-a’lâm*, Dâru’l-Meşrik, Beyrut ts., s. 460.

⁵ er-Râgıb el-İsfâhânî, “n-v-b”, *Müfredâtü Elfâzı’l-Kur’ân*, (thk.) Safvân ‘Adnân Dâvûdî, C. 32, Dâru’ş-Şâmiyye, Beyrut 2009, s. 827.

⁶ Fıkhi konularda başkası adına iş görmek, ibadetlerde başkasının yerine dini sorumlulukları yerine getirmektir. Sebepli veya sebepsiz olarak başkasının görevinin yine onun adına ehil birisi tarafından yapılmasıdır. Mâli ibadetlerde müslümanın din kardeşinin yerine, görevi onun niyetiyle yapmaktır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Erdem, “İbadetlerde Niyâbet Problemi Üzerine Bir İnceleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/2, 2007, s. 230.

⁷ Ebû İshâk eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, (thk.) Ebû Ubeyde Meşhûr Hasen Âlu Selmân, C. 2, Dâru İbn Affân, Huber 1997, s. 380.

⁸ Avcı, “Nâib”, C. 32, s. 311.

⁹ Bilal Aybakan, “Niyâbet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 161.

¹⁰ Ra’d 13/27; Lokmân 31/15; Sâd 38/24, 34; Zümer 39/17; Mümtehine 60/4.

¹¹ Mustafa Kartal, “Arap Dilinde Niyâbe”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51, (Aralık 2021), s. 151.

Kerîm’de niyâbet kavramı geçmese de n-v-b fiilinin kökünden türeyen if’âl bâbı, muzârisi ve ism-i fâili vs. farklı şekillerde birçok ayette geçmektedir.¹²

Niyâbet meselesi ilmi eleştiri konularından olan, tayini noktasında çeşitli tavsiyeler sunulan konular arasındadır. Genel olarak incelediğimizde niyâbet meselesinin hem kelime üzerinde hem de hareke üzerinde olduğunu görmekteyiz. Niyâbet konusu kelimedeki niyâbet ve i’râbda niyâbet şeklinde iki bölümde incelenir.

Kelime olarak bakıldığında nâib-i fâil, mef’ûlü mutlaktaki niyâbet, sedde geçtiği kelimenin i’râbını almakta olup kelimeler birbirinin yerine geçmesinden dolayı niyâbet kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

Harekedeki niyâbete gelince; kastedilen i’râbdaki aslî harekenin yerine geçen fer’î harekeyi ifade eder. İ’râbda niyâbet tezin ikinci bölümünde değerlendirilecektir. Şimdi kelimedeki niyâbetin alt başlıkları olan nâib-i fâil, mef’ûlü mutlaktaki niyâbet ve sedde mesedde’l-haber başlıklarına değinelim.

2.1. Nâib-i Fâil

Edilgen bir fiil cümlesindeki özneye yani meçhul fiilden sonra gelen merfû isme denir. Nâib-i fâil, fâil düştükten sonra yerine yerleşen isme denir.¹³ Başka bir deyişle fâil cümlede olmadığında onun görevini birinci mef’ûl üstlenir. Böylelikle birinci mef’ûle, yerine geçmesinden dolayı nâib-i fâil denir. Öncelikle fâil hangi sebeplerden dolayı düşürüldüğüne göz atalım.

2.1.1. Fâilin Düşmesinin Gerekliği

Fâil, bir eylemde işi yapan kimseye denir. Yani o eylemi ortaya koyan kişidir. O olayın öznesidir. Fâilin cümlede zikredilmemesinin birtakım nedenleri vardır. Bu nedenler bazen zorunluluk iken bazen istekten dolayıdır. Fâil, bilinirlik ve bilinmezlikten, önemsizlikten, yücelikten, korkudan, yanıltma isteğinden, ölçü ve kafiye ve cümlelerin kısaltılmak istenmesinden dolayı düşürülür.¹⁴ Cümledeki fâilin düşürülmesi genel olarak iki nedenden dolayıdır. Fâil ya telaffuzdan ya da anlamdan

¹² Rûm, 30/31, 33; Zümer, 39/8, 17, 54; Mü’min, 40/13; Mahmud Çanga, *Kur’ân’ı Kerîm Lügatı (İlâvelerle Mu’cemü’l-Müfehres)*, Timaş Yayınları, 6. bs., İstanbul 2016, s. 528.

¹³ ‘Ammad Ali Cum’â, “Kavâ’idü Lugatî’l-‘Arabiyye”, *Silsiletü el-‘Ulûmi’l-İslamiyyeti el-Müeyyessa*, 1/ 5, Riyad 2006, s. 34.

¹⁴ Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem ‘u’l-Hevâmi ‘fî Şerhi Cem ‘i’l-Cevâmi’*, (nşr.) Aḥmed Şemsuddîn, C. 1, Dâru’l-Kütûbi’l-‘İlmiyye, 1. bs., Beyrut 1998, s. 518.

dolayı hazfedilir. Bundan dolayı birinci mef'ûl, fâilin harekesini alarak onun yerine geçer. Olay işi yapan kişi üzerinden değil de o işin yapıldığı şey üzerinden aktarılır.

2.1.2. Telaffuzdan Dolayı Fâilin Düştüğü Yerler

Konuşma güçlüğünden dolayı failin düşürülmesi dilde var olan durumlardan birisidir. Edebi yazıların uyumlu olmasında, meramını az sözle ifade etme ve daha etkili bir şekilde ifade etme açısından dolayı failin düşmesi söz konusu olur. Dolayısıyla bu cümlelerde nâiplik söz konusudur.

2.1.2.1. Kafiye ve Seci

Şiirlerin, beyitlerin ve cümlelerin sonlarında bulunan benzer ses ve hecelerden oluşan kelime uyumlarına kafiye denir. Nesir olarak ifade edilen bölümlerin aynı kâfiye ve vezinde olmasına ise seci denir. Nesirdeki seci şiirdeki kâfiyeye denir.¹⁵ Bir şiirde ve beyitlerde uyum olması adına bazı kelimeler düşürülür. Örneğin;

حُمِدْتُ سِرِّئَهُ   مِنْ طَابَتْ سِرِّئَهُ

“Kalbi temiz olanın, ahlakı övülür.”¹⁶

Şiirde kafiye olması açısından beyitte geçen الناس kelimesi düşürülmüştür. Bu cümle حَمِدَ النَّاسُ سِرِّئَهُ şeklinde ifade edilseydi anlam değişmeyecekti. Ancak bu durumda kafiye sıkıntı olacağından dolayı düşürme gerçekleştirilmiştir. Belagat ilminde sözün kafiyeli olması önemlidir. Burada da uyum sağlaması açısından düşürülme gerçekleşmiş, bundan dolayı mef'ûl fâilin yerine geçerek nâib-i fâil olmuştur.

Şiirdeki vezinden (ölçü) dolayı da fâilin düşürüldüğü olmuştur. Örneğin;

وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدَائِعُ   وَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ

“Para ve aile yalnızca emanetlerdir ve emanetler bir gün geri verilmelidir.”¹⁷

Bu beyit cahiliye dönemi şairlerinden Lebid b. Rebia'ya (ö. 41/660) ait olup şiirinde kafiye koruma adına kendisine atfedilen fâili, hareketin uyumlu olması için düşürmüştür. Şayet düşürmemiş olsaydı cümle, “وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدَائِعُ” şeklinde

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Durmuş, vd., “Kafiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, S. 149; İsmail Durmuş, “Seci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 273.

¹⁶ Muhammed Ahmed Kâsım, Muhyiddin Dîb, *Ulumu'l Belâgat el-Bedi' ve'l-Beyân ve'l-Meânî*, el-Müessesetü'l Hadîsetü li'l Kitâb, Lübnan 2003, s. 319.

¹⁷ Lebid b. Rabî'a, *Dîvanu Lebid b. Rabî'a*, (nşr.) Hamdû Tammâs, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2004, s. 56.

olurdu. İkinci beytin sonunda ölçüsüzlük ve uyumsuzluk olacağı için fâili düşürerek uyumu yakalamıştır.

2.1.2.2. İcâz

Sözün kısaltılması olarak ifade edilen icâz kavramı meânî¹⁸ ilminde bir fikrin ve maksadın en az sözle açıklanmasına denir.¹⁹ Kur’ân ayetlerinde buna dair pek çok örnek mevcuttur. Örneğin;

﴿ ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لِيُظْهِرَهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ غَفُورٌ ﴾

“Böyledir; her kim kendisine yapıldı misliyle karşılık verir, sonra yine haksız bir saldırıya uğrarsa Allah ona mutlaka yardım eder. Allah çok affedici, çok bağışlayıcıdır.”²⁰

Şayet; ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ الظَّالِمِينَ بِمِثْلِ مَا عَاقَبَهُ بِهِ هَؤُلَاءِ الظَّالِمَةُ، ثم بغى الظلمة عليه، لينصرنه الله إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ غَفُورٌ şeklinde denmiş olsaydı yine de anlam değişmeyecekti. Bu cümlede altı çizili ifadeler olmadığında da anlam tamdır. İşaret edilen kavram düşürülmüş olsa da anlam aynı şekilde ise dilde buna ihtizal²¹ denir. Bilinen hususu zikrederek ibareyi uzatmama, dikkati önemli bir yere yoğunlaştırma, muhatabın hayal gücüne bırakma vb. nedenlerden dolayı ihtizal yapılmış olabilir. Bu durum Kur’ân’ın ‘icaz yönünü ortaya koyar. Bu ayette bir işi yapma zorunluluğu, geciktirme ve reddetmeyi engelleme vardır. Fâil düşürülmesi gerekli olmuştur.²²

2.1.2.3. İhtisar-Kısaltma

Kısaltma, sadeleştirme ve gereksiz ayrıntılardan arındırma anlamına gelen ihtisar kavramı terim olarak sözün ihtiva ettiği manaları daha az kelimeyle anlatmaktır. Bir konunun ana hatlarıyla kısaca yazılmasına denir.²³ Örneğin;

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾

¹⁸ Bir sözün yerinde, zamanında aynı zamanda açık ve akıcı bir dille söyleme ile ilgili usulleri ve kuralları inceleyen bilim dalıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Sıddık Şarlat, “Klasik Eserlerde Meânî ilmi”, Batman Akademi Dergisi, 5 / 1 (Haziran 2021), s. 118. 118-149.

¹⁹ M. A. Yekta Saraç, “İcâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 392.

²⁰ Hacc 22/60.

²¹ Yekta Saraç, “İcâz”, C. 21, s. 392.

²² es-Suyûtî, *Hem ‘u l-Hevâmi*, C. 1, s. 519.

²³ Abdullah Aydın, “İhtisar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 572; İsmail Durmuş, “Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 57.

“Hacı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin; (Çeşitli sebeplerle) engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin.”²⁴

Ayette hac görevini çeşitli sebeplerle yapmaktan alıkonursanız ifadesindeki çeşitli sebepler belirli eylemlerle sınırlandırılmamıştır. Şayet sebepler sayılsaydı sonraki zamanda benzer sebepler çıksa da ayetin içerisinde yer almadığı için kabul görülmeyecekti. Bununla beraber söz de uzamış olacaktı.

Kur’ân’ı Kerîm’de ifade edildiği gibi;

﴿وَأِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ﴾

“Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın, fakat sabır gösterirseniz bilin ki sabırlı davrananlar için bu muhakkak daha hayırlıdır.”²⁵

Ayetine bakıldığında عَوِّقْتُمْ kelimesindeki (تم) muttasıl zamiri, fâilin yerine geçerek mahallinin de ref olduğu ifade edilebilir. Burada fâilin zikredilmemesinden maksat belli bir cezanın öngörülmesi değildir. Burada Şâri’nin, sözünü kısaltma arzusundan dolayı fâil düşürülmüştür.

2.1.3. Anlamdan Dolayı Fâilin Düştüğü Yerler

Arap dilinde fâil konuşma güçlüğünden daha çok anlamından dolayı düşürülür. Bu düşürme fâilin bilinmesi, bilinmemesi, önemsiz olması, bilinmesinden korkulması ve fâili yüceltmek gibi çeşitli maksatlarla söylenmez. Bundan dolayı cümlede naiplik söz konusu olur.

2.1.3.1. Fâilin Zikredilmesinin Önemsiz Olması

﴿وَإِذَا حُبِبْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا﴾

“Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile karşılık verin. Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır.”²⁶

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَقَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ﴾

“Ey iman edenler! Size, bulunduğunuz toplantılarda “Yer açın” dendiğinde yer açın ki Allah da size genişlik versin.”²⁷

²⁴ Bakara 2/196.

²⁵ Nahl 16/126.

²⁶ Nisa 4/86.

²⁷ Mücadele 58/11.

Ayetlerde emredilen şahıs bir ya da birkaç kişi şeklinde bir sınırlama olmadığı gibi belli bir grubu da ifade etmemektedir. Sizden her biriniz anlamına gelmektedir. Burada Şâri bir kimse şeklinde sınırlandırma yapmamış, herkese hitap etmiştir. Emir genele yapıldığı için açık bir fâilin zikredilmesi gerekli görülmemiştir.²⁸

2.1.3.2. Muhatabın Fâili Bilmesi

Bir olayda veya sözde işi yapan, herkes tarafından biliniyorsa fâil zikredilmeden mef'ûl üzerinden konu anlatılır. Bir konuşmada fâilin devamlı zikredilmesi sıkıcıdır. Belagât ilminde makbul olan az sözle özü ifade etmektir. “خُلِقْتُ مِنْ طِين” “Çamurdan yaratıldım.”, “أَنْزَلَ الْمَطَرُ” “Yağmur indirildi.”, “سَيَّرَ السَّحَابُ” “Bulut yürütüldü.” örneklerinde yaratıcının herkes tarafından bilinmesi, fâilin zikredilmesine ihtiyaç hissettirmemiştir. Kur’ân’da bunun birçok örneği vardır.

﴿... يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾

“... Allah yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”²⁹

﴿وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾

“Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler. Allah sizin yapmakta olduğunuzdan habersiz değildir.”³⁰

﴿يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ﴾

“O gün onlar ateşle sınanacaklar!”³¹

Bu ayetlerde altı çizili kısımlarda fiil meçhul gelmiştir. Dolayısıyla bu kısımlarda fail zikredilmemiş olup; niyabetlik söz konusudur. Burada fâilin zikredilmemesinin nedeni fâilin herkes tarafından bilindiğidir.

2.1.3.3. Muhatabın Fâili Bilmemesi

﴿وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَآئِعَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ﴾

“Eşyalarını açtıklarında ödedikleri bedelin kendilerine geri verildiğini gördüler.”³²

²⁸ Kâmile el-Küvâri, *el-Vesit Fi'n-Nahv*, (thk.) Muhammed b. Hâlid el-Fâdıl, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2018, s. 274.

²⁹ Nisa 4/28.

³⁰ Bakara 2/85.

³¹ Zâriyât 51/13.

³² Yusuf 12/65.

Bu ayete bakıldığında muhatabın fâili bilmemesinden yani bedeli yüklerinin içine kimin yerleştirdiği bilinmemesinden dolayı fâil zikredilmemiştir.

2.1.3.4. Fâilin Bilinmesinden Korkulması

Eğer bir hata yapılırsa bu hata sonucunda ceza alınacağından ya da kendinden üstün kişiden korkuluyorsa bunu ifade eden kimse fâili zikretmeden söyler. Örneğin; كُسِرَتْ نَافِذَةٌ “Pencere kırıldı.” cümlesine bakıldığında, bu ifadede camı kıran çocuktur. Ancak anne babasının çocuğa yapacağı cezadan dolayı bu şekilde ifade etmeye gereksinim duymuştur. Fâilin bilinmesinden dolayı ortaya çıkan korkudur.³³

2.1.3.5. Fâilden Korkulması

Kişi eğer fâilin kendisinden korkuyorsa bunu ifade eden kimse fâili zikretmeden söyler. Örneğin; سَأَحَاسِبُ عَلَى كُلِّ صَغِيرَةٍ وَكَبِيرَةٍ “Küçük büyük her şeyden hesaba çekileceğim.” cümlesi ile لَقَدْ ظَلَمَ الشَّابَّ “Delikanlıya zulmedildi.” cümlesine bakıldığında fâilden korkulduğundan dolayı fâil zikredilmemiştir.³⁴ Dolayısıyla mef’ûl fâilin yerine geçerek nâib-i fâil olmuştur.

2.1.3.6. Yüceltme

﴿قَتَلَ الْخَرَّاصُونَ... الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ﴾

“Kahrolası yalancılar, o gaflet içinde yüzen kendini bilmezler...”³⁵

Fâilin söylenmemesinin sebebi tazimden dolayıdır. Kastedilen الْقَرَّاصِينَ cümlesidir. Allah (cc)’a karşı saygıdan dolayı bu şekilde denilmiştir.

﴿وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرُّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا﴾

“Bilmiyoruz, yeryüzündekiler hakkında bir kötülük mü murad edildi yoksa rableri onlar için bir iyilik mi diledi?”³⁶

Bu ayette yapılan işin yaratıcısı Allah (cc)’tır. Hayır ve şerrin sahibi ancak O’dur. Fakat edep olarak şerrin Allah (cc)’a nispetinin doğru olmamasından dolayı fâil düşürülmüştür. Ancak ayetin devamına bakıldığında hayrın Allah (cc)’a açık olarak nisbet edildiği görülmektedir.

³³ İbrahim İbrahim Berakât, *en-Nahvu ‘l-‘Arabî*, C. 5, Dâru’n-Neşr lil-Câmiât, Mısır 2007, s. 226.

³⁴ Berakât, *en-Nahvu ‘l-‘Arabî*, C. 5, s. 226.

³⁵ Zâriyât 51/10,11.

³⁶ Cin 72/10.

2.1.3.7. Önem Vermemek

لَقَدْ أُوذِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Rasulullah (s.a.v.)’a eziyet edildi.”

Bu cümlede eziyet eden kimseyi Ebu Cehil olarak örnek verebiliriz. Burada zulmeden değil de sadece zulmedilenin ismi zikredilmiştir. Çünkü mef’ûlün yanına fâilin yaklaştırılması, ikisinin aynı cümlede anılması âdâba uygun bulunmadığından ve fâile önem verilmediğinden dolayı zikredilmemiştir.

قُتِلَ عَمْرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَقُتِلَ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ

“Ömer b. Hattab ve Ali b. Ebi Talib öldürüldü”

Burada da fâil önemsiz olduğundan dolayı mef’ûl ile birlikte zikredilmemiştir. Bundan dolayı fâil düşürülmüştür.³⁷

2.2. Nâib-i Fâil Çeşitleri

Nâib-i fâil, türü itibarıyla çeşitlilik arz etmektedir. Bu çeşitliliğin sayısı gramer kaynaklarında farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın temeli konulardaki ihtilaf değil başlık ve alt başlıktaki taksimat farklılığıdır.³⁸ Bazı kaynaklar bu konuyu üç ana başlık altında incelemiş olsa da genel olarak altı ana başlık altında incelendiği görülür.³⁹

2.2.1. Mu’reb İsim

Başına gelen âmiller nedeniyle sonu değişen lafızlara mu’reb denir.⁴⁰ Nâib-i fâil mu’reb bir lafız olabilir. Örneğin; فَتَحَ مُحَمَّدٌ الْبَابَ “Muhammed kapıyı açtı.” cümlesinde fâil düşürülürse, mef’ûl fâilin yerine geçmiş olur. Cümle، فَتَحَ الْبَابَ “Kapı açıldı” şeklinde ifade edilerek fâil düşürülmüş, onun yerine geçen mef’ûl mu’reb bir isim olarak nâib-i fâil olmuştur. Bu cümlede niyâbet olan kelime fâilin yerini alan الْبَابُ kelimesidir.

فَحَصَ طَبِيبٌ مَرِيضًا “Doktor hastayı muayene etti.” örneğinde fâil, mu’reb nekra bir isimdir. Mef’ûlü nekra olarak gelmiştir. Fâil düşürüldüğünde mef’ûl, fâilin yerine geçmiştir. Cümle، فُحِصَ مَرِيضٌ “Hasta muayene edildi.” şeklinde olmuştur. Bu cümlede

³⁷ Berakât, *en-Nahvu’l-‘Arabî*, C. 5, s. 226.

³⁸ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 506.

³⁹ Muhammed Es’ad en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 2. bs., Beyrut 1997, s. 506.

⁴⁰ Fatih Ulugöl, “Arap Dilinde Mebnî Kelime Türleri ve Mebnîlik İletleri”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6 / 2 (Temmuz 2020), s. 621.

mu‘reb nekra bir isim olan مريض kelimesi, طبيب kelimesinin yerine geçerek onunun konumunu almıştır. Bu cümlede niyâbete olan مريض kelimesidir. Bu örneklerde nâib-i fâilin i‘râbı, مرفوع بالضممة şeklinde yapılıdır.

2.2.2. Mebnî İsim

Başına gelen âmiller sebebiyle sonu değişmeyen lafızlara denir.⁴¹ Nâib-i fâil mebni olarak; zamir, ism-i işaret, fiil cümlesi ve ism-i mevsul gibi şekillerde olabilir.

2.2.2.1. Zamir

Arap dilinde konuşan, dinleyen ve üçüncü şahısları ifade etmek için kullanılan kelime ya da harflere denir.⁴² Örneğin; سُلْتُ فَأَجَبْتُ “Bana soruldu ve cevapladım.” cümlesinde görüldüğü gibi, nâib-i fâil açık bir zamir olarak gelmiştir. Zamir mebnî isim olup mef‘ûl konumda iken cümle meçhul yapıldığında nâib-i fâil olur. İ‘râbı سُلْتُ şeklinde yapılıdır. Bu cümlede niyâbet سُلْتُ cümlesindeki التاء zamiridir.

Diğer bir örnek olarak; العدو هُزِمَ “Düşman yenildi.” cümlesi bir isim cümlesidir. Haber, cümle haber olup meçhul bir fiil şeklinde gelmiştir. İ‘râbı, هُزِمَ: فعل ماض مبني فعل ماض مبني şeklinde yapılıdır. Bu örnekte niyâbete konu olan هو zamiri, gizli gaib bir zamirdir.

2.2.2.2. İsm-i İşaret

Somut veya soyut bir varlığa işaret eden isimlere denir.⁴³ Nâib-i fâil, ism-i işaret de olabilir. Örneğin; شُهِدَ هَذَا الطَّالِبُ “Bu öğrenci görüldü.” cümlesinde nâib-i fâil, ism-i işaret olan هَذَا kelimesidir. Bu kelime hiçbir şekilde değişime uğramadığı için mebnî isim altında yer almıştır. Bunun i‘râbı هَذَا: اسم إشارة مبني في محل رفع نائب فاعل şeklinde yapılıdır. Bu cümlede niyâbete konu olan kavram هَذَا ism-i işaretidir. Diğer bir örnek olan يَحْكُمُ هَذَا الْمَذْنِبُ “Bu suçlu yargılanıyor.” cümlesindeki هَذَا kelimesinin i‘râbında da benzer bir durum söz konusudur. Bu kelimenin i‘râbı, يَحْكُمُ: اسم إشارة مبني في محل رفع نائب فاعل şeklinde yapılıdır.

⁴¹ Fatih Ulugöl, “Arap Dilinde Mebnî Kelime Türleri ve Mebnîlik İletleri”, s. 622.

⁴² Mehmet Şirin Çıkar, “Arap Gramer İlminde Zamir-Adılın Zikri Konusu Üzerine”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi*, S. 14-15, 2011, s. 168.

⁴³ Fatih Ulugöl, “Arap Dilinde Mebnî Kelime Türleri ve Mebnîlik İletleri”, s. 625.

2.2.2.3. Fiil Cümlesi

Fiille başlayan cümleye denir. Örneğin; “عَلِمَ أَنَّ زَيْدًا طَبِيبٌ” “Zeyd’in doktor olduğu bilindi.” cümlesine bakıldığında nâib-i fâil, fiil cümlesi olduğundan dolayı mahallî olarak i‘râb edilir. Bundan dolayı mu‘reb değil, mebnîdir.⁴⁴ Burada niyâbete konu olan kısım, “أَنَّ زَيْدًا طَبِيبٌ” ifadesi fiil cümlesi olup; i‘râbı, nâib-i fâildir.

2.2.2.4. İsm-i Mevsul

Kendisinden sonraki gelen cümleyi açıklayan isimlerdir.⁴⁵ İsm-i mevsuller fâilin yerini alarak nâib-i fâil olabilir. Örneğin; “كُوفِيَ مَنْ نَجَحَ” “Başarılı olan ödüllendirilir.” cümlesinde ism-i mevsul olan مَنْ kelimesinin i‘râbı, محل رفع نائب, من: اسم موصول مبني في محل رفع نائب, فاعل şeklinde yapılır. Bu cümlede niyâbet, fâilin yerini alan ism-i mevsul olan (مَنْ) kelimesindedir.⁴⁶

2.2.3. Mastar

Nâib-i fâil, mastar olabilir. Örneğin; ﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ “*Sûra bir defa (tek bir üfürüş ile) üflendiğinde...*”⁴⁷ ayetinde نَفْخَةٌ kelimesi, نُفِخَ fiilinin nâib-i fâili olarak gelmiştir. Niyâbete konu olan kısım نَفْخَةٌ kelimesi olup, yapısına bakıldığında mastar olduğu görülür.

2.2.3.1. Yapma Mastar

Mazi ya da muzari fiilin başına اُنْ edatının gelmesiyle oluşan mastara, mastar-ı müevvel denir. Yapma mastar olarak da bilinir. Çünkü lafzen mastar değil, anlam olarak mastardır.⁴⁸ Nâib-i fâil, yapma mastar da olabilir. Örneğin; يُرَادُ اُنْ تَحَضَّرَ “Katılmanız isteniyor.” Cümlesindeki mastar bu türdendir. Niyâbete konu olan kısım, اُنْ edatı ile mastar yapılmış olan تَحَضَّرَ fiilidir.

⁴⁴ Nâkıs Fiillerle (كَانَ / إِنَّ وَأَخَوْتَهُمَا) oluşturulmuş cümleler, eğer fiil cümlesinde olursa bu durumda i‘râblarını mahallî olarak olacağından dolayı mebnî olarak anılırlar.

⁴⁵ Fatih Ulugöl, “Arap Dilinde Mebnî Kelime Türleri ve Mebnîlik İletleri”, s. 626.

⁴⁶ Fuâd Ni‘me, *Mulahhas Kavâ‘idi ‘l-Lugati ‘l-‘Arabiyye*, 27. bs., el-Mektebü’l-‘İlmî li’t-Te’lîf ve’t-Terceme, Kahire 1973, s. 49.

⁴⁷ Hakka 69/13.

⁴⁸ Mustafa Kırkız, “Arap Dilinde Mastar ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 / 1 (Haziran 2010), s. 219; M. Reşit Özbalkıç, “Arap Dilinde Fiilimsilerin Zaman Boyutu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 2001, s. 13.

2.2.4. Zarf

Nâib-i fâil, zaman ve mekân zarfı da olabilir.

2.2.4.1. Zaman Zarfı

Örneğin; سُهِرْتُ لَيْلَةَ الْقَدَرِ “Kadir gecesi sabahlandı.” cümlesinde لَيْلَةُ kelimesi, zaman zarfı olup i‘râbı nâib-i fâildir. Niyâbete konu olan kelime zaman zarfı olarak gelmiştir. Diğer bir örnek olan صِيَمَ رَمَضَانَ “Ramazan ayı tutuldu.” cümlesine bakılırsa aynı durumun olduğu görülür. Bu cümlede geçen رَمَضَانَ kelimesi niyabete konu olan kısım olup i‘râbı, nâib-i fâil olarak ifade edilir.

2.2.4.2. Mekân Zarfı

Örneğin; سَيرَ فَرَسًا (Bir) Fersah⁴⁹ yüründü.” cümlesinde nâib-i fâil olan فَرَسًا kelimesi niyâbete konu olan kısım olup mekân zarfıdır.

2.2.5. Şibih Cümle

Harf-i cer ve mecrur ile oluşan cümleciklere denir.⁵⁰ Örneğin; أَسَفَ عَلَيْهِ “Ona üzüntü duyuldu.” cümlesinde nâib-i fâil olan عَلَيْهِ ifadesi, şibih cümle olup niyâbete konu olan kısımdır. Diğer bir örnek olan مَرَّ بِزَيْدٍ “Zeyd’e uğranıldı.” cümlesinde geçen بِزَيْدٍ ifadesi de aynı şekilde niyâbete konu olan kısımdır. Bu ifade, şibih cümle olup nâib-i fâil olarak ifade edilir ve mahallî olarak i‘râblanır.

2.3. Nâib-i Mef‘ûl-ü Mutlak

Mef‘ûl-ü mutlak, fiilin manasını güçlendirmek, çeşit ve sayısını belirtmek amacıyla fiilin kökünden veya fiilin eşanlamlısının kökünden gelen mastara denir.⁵¹ Mef‘ûl-ü mutlak’ın aslî kullanımı, fiilin mastarı veyahut fiilden türemiş mastar olmasıdır. Ancak mef‘ûl-ü mutlak’ın mastar olarak gelmesinin dışında kullanımları da vardır. Bunların işaret ettiği şeyler mastara dönerler.⁵² Nahivciler, mastara nâib olan bu kelimeleri, nâib-i mef‘ûl-ü mutlak olarak isimlendirirler. Ayrıca mansub mübhem

⁴⁹ Kāmûs-ı Osmânî’de üç mil uzunluğunda mesafeye bir fersah şeklinde geçmektedir. Bir kara fersahı 4,445 kilometredir. Yusuf Halaçoğlu, “Fersah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 412

⁵⁰ M. Akif Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (Haziran 2007), s. 100.

⁵¹ İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-Nahv*, (nşr.) el-Huseyn el-Fetlî, C. 1, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1999, s. 161; Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâidu’l-‘Esâsiyye*, Dâr’ul-Kütübi’l-‘İlmiye, Beyrut 1988, s. 198.

⁵² İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, (Nşr.) Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, C. 2, Dâru’t-Turâs, Kahire 1980, s. 173; Mustafâ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, C. 3, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 1994, s. 34.

mastar veya muhtas mastar şeklinde olduğu belirtilmiştir.⁵³ Bu kavramlar dilciler tarafından mastarlar ile mef'ûl-ü mutlakı birbirinden ayırmak amacıyla ortaya koyulmuştur.⁵⁴ Bunun yanında nâib-i mef'ûl-ü mutlak demenin yanlış olduğunu ileri süren dilciler mevcuttur. Onlar bunun niyâbet değil bedel olduğunu ileri sürmektedirler.⁵⁵ Kabul edenlere göre bazı kelimeler çeşit, özellik olarak mef'ûl-ü mutlakı işaret ettiklerinden mef'ûl-ü mutlak'ın yerine kullanılırlar.⁵⁶

2.3.1. Mastara Muzâf Olarak كل Kelimesinin Gelmesi

Örneğin; ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا مَا كَالْمُعَلَّقَةِ﴾
“Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın...”⁵⁷ ayetine bakıldığında; ayette geçen كُلَّ kelimesinin i'râbında mef'ûl-ü mutlak'ın niyâbeti olduğu ifade edilir.⁵⁸

2.3.2. Mastara Muzâf Olarak بعض Kelimesinin Gelmesi

Örneğin; قرأتُ القصةَ بعضَ القراءة “Kıssadan biraz okudum.” cümlesindeki بعض kelimesinin i'râbında mef'ûl-ü mutlak'ın niyâbeti olduğu ifade edilir.⁵⁹

2.3.3. Mastara Muzâf İsm-i Tafdil Gelmesi

Örneğin; نَجَحْتُ فِي الْإِمْتِحَانِ أَكْثَرَ نَاجِحٍ “İmtihanda büyük bir başarı sağladım.” cümlesindeki أَكْثَرَ kelimesinin i'râbında mef'ûl-ü mutlak'ın niyâbeti olduğu ifade edilir.⁶⁰

⁵³ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi me'a-Rabtihi bi-Esâlibi'r-Refi'a ve'l-Hayâti'l-Lugaviyyeti'l-Müteceddide*, C. 2, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire 1975, s. 210.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Akif Özdoğan, “Arap Dilinde Lafız ve Anlam Açısından Mef'ûl-ü Mutlak”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (Haziran 2015), s. 4.

⁵⁵ Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1. bs., Beyrut 1972, s. 215.

⁵⁶ Muhammed 'Alî Ebû'l-'Abbâs, *el-İ'râbu'l-Müeyesser ve'n-Nahv*, Dâru't-talâ'i'i, Kâhire 1998, s. 80; en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, s. 636; Fâdil Sâlih es-Samerraî, *Me'âni'n-Nahv*, C. 2, Dâru'l-Fikr, Ürdün 2000, s. 151; Muhammed Sâlih el-'Useymin, *Şerhu'l-Acurrûmiyye*, Mektebetü'r-Ruşd, Riyad 2005, ss. 383-384.

⁵⁷ Nisa 4/129.

⁵⁸ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, s. 637; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C. 2, s. 215; ; el-Galâyinî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, C. 3, s. 36;

⁵⁹ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, s. 637; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C. 2, s. 215; el-Galâyinî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, C. 3, s. 36.

⁶⁰ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, s. 637.

2.3.4. İsm-i İşaretin Mastara İşaret Etmesi

Örneğin; “تقدمت الدولة الإسلامية ذلك التقدم” “İslam Devleti böyle bir ilerleme kaydetti.” cümlesindeki ذلك ism-i işaretinin i‘râbı, mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti konumundadır. ذلك kelimesi, bedel konumunda olan التقدم kelimesini işaret etmektedir. Bunun yanında mastarın gelmesi de şart değildir. Bazı durumlarda mef‘ûl-ü mutlak düşürülmüş olsa da ism-i işaret, düşürülmüş olan mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti konumunda gelir.⁶¹ Örneğin; هل نمتَ نومًا مريحًا؟ sorusuna نعمتُ ذلك şeklinde cevap verilir. Burada bedel konumunda olacak olan mef‘ûl-ü mutlak düşürülmüştür. İsm-i işaretin i‘râbına bakıldığında düşürülmüş mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti şeklinde ifade edilir.

2.3.5. Mastara Muzâf Aded Olarak Gelmesi

Örneğin; {الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ} “Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun.”⁶² ayetine bakıldığında ayette geçen مائة kelimesi, niyabete konu olan kısım olup; i‘râbı yapılırken mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti olarak ifade edilir. ثلاث ضربتُ أخي ثلاث ضرباتٍ “Kardeşıme üç kez vurdum.” örneğinde, ثلاث kelimesinin i‘râbı yapılırken mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti şeklinde ifade edilir.⁶³

2.3.6. Mastara Sıfat Olarak Gelmesi

Örneğin; {وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ} “Rabbini çokca an, sabah akşam tesbih et.”⁶⁴ ayetinde كَثِيرًا kelimesi, ذكرا mastarının yerine kullanılmıştır. Mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti olarak ifade edilmektedir. “Hayat hızla geliyor.” örneğine baktığımızda bu cümlede geçen سريعًا kelimesi, mahzuf hâlde bulunan تطور kelimesi yerine kullanılmıştır. Bu kelimenin i‘râbı yapılırken mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti şeklinde ifade edilir.⁶⁵

2.3.7. İsmü’l-Mastar’ın Olması

İsmü’l mastar, mezid olan bir fiilin mastarı yerine aynı anlama gelen ve aynı kökten olan daha az harfle ifade edilen mastarlara denir.⁶⁶ Bu daha çok sülasi mastarlar olarak gelmektedir. Örneğin; {فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا} “Bunun üzerine rabbi

⁶¹ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 637; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, C. 2, s. 216; el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, C. 3, s. 36.

⁶² Nur 24/2.

⁶³ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, C. 2, s. 217.

⁶⁴ Âl-i İmrân 3/41.

⁶⁵ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, C. 2, s. 216.

⁶⁶ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, C. 2, s. 214; el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, C. 2, s. 276; en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 122.

ona hüsnü kabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi.”⁶⁷ ayetine bakıldığında وَأَنْبَتَهَا kelimesinin mastarı, إِنْبَاتًا gelmesi gerekirken niyâbeten نَبَاتًا şeklinde gelmiştir. Bundan dolayı i‘râbı, وَحَسَنًا صِفَةً şeklinde olur.⁶⁸ Diğer bir örnek olarak; كَلَّمْتُهُمْ كَلَامًا “Onlara etkili bir konuşma yaptım.” cümlesindeki كَلَامًا mastarı, fiilin babındaki mastardan değil; kelimenin sülasi bâbının mastarından gelmiştir. Şayet kelimenin mastarı olmuş olsaydı, o zaman كَلَّمْتُهُمْ تَكْلِيمًا olacaktı. Bu cümlede ise niyâbete konu olan kelime, تَكْلِيمًا kelimesi olup ismü’l mastardır.

2.3.8. Mastara Dönen Zamirin Olması

Örneğin; (فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ) “Varlıklar âleminde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.”⁶⁹ ayetinde ifade edilen لَا أُعَذِّبُهُ kelimesindeki (هـ) zamiri, عَذَابًا mastarına döner. Zamirinin i‘râbı yapılırken mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti olarak ifade edilir.⁷⁰

2.3.9. Fiilin Müradifi Olarak Gelen Mastarın Olması

Örneğin; قَعَدْتُ جُلُوسًا “Hızlı bir şekilde oturdum.” cümlesinde جُلُوسًا kelimesi, fiilin müradifi olarak gelmiştir. Aslında bu cümlede gelmesi gereken mastar, قَعَدْتُ fiilinin kökünden gelen قَعُودًا kelimesi olması gerekirken niyâbeten جُلُوسًا kelimesi gelmiştir. Bu kelimenin i‘râbı yapılırken mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti olarak ifade edilir.⁷¹

2.3.10. Mastara İsm-i Âlet Olarak Gelmesi

Örneğin; رَمَيْتُ الْعُدُوَّ قَرْيَفَةً “Düşmana kurşun sıktım.” cümlesindeki قَرْيَفَةً kelimesi, ism-i âlet olarak gelmiştir. İ‘râbı yapılırken de mef‘ûl-ü mutlak’ın niyâbeti şeklinde ifade edilir.⁷²

⁶⁷ Âl-i İmrân 3/ 37.

⁶⁸ Ebû'l-‘Abbâs, el-İ‘râbu’l-Müeyyesser, s. 81; el-Galâyînî, Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye, C. 3, s. 34;

⁶⁹ Mâide 5/115

⁷⁰ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-Vâfî, C. 2, s. 216; el-Galâyînî, Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye, C. 3, s. 34.

⁷¹ Muhammed Mahmûd ‘İvadullah, el-Lem‘u’l-Behiyye fi-Kavâ‘idi’l-Lugati’l-Arabiyye, Dâru’l-Kütûbi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2019, s. 294.

⁷² ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-Vâfî, C. 2, s. 217.

2.3.11. Mastara Muzâf Soru Edatını Gelmesi

Örneğin; أَي سَعْيٍ سَعَيْتَ؟ “Ne tür bir arayış içersindesin?” cümlesinde geçen أَي kelimesi, mastara muzâf soru edatı olarak gelmiş olup; i’râbı yapılırken de mef’ûl-ü mutlak’ın niyâbeti olarak ifade edilir.⁷³

2.3.12. Mastarın Çeşidi Olan Bir İsmın Gelmesi

Örneğin; رَجَعَ الْجَيْشُ الْقَهْقَرِي “Çekilen ordu döndü.” cümlesinde الْقَهْقَرِي kelimesi, mastarın bir çeşidi olarak gelmiş olup; i’râbı ise mef’ûl-ü mutlak’ın niyâbeti olarak ifade edilir.⁷⁴

2.4. Sedde Mesedde’l-Haber

Sözlükte ihtiyacı karşılamak ve bir makamı işgal etmek anlamlarına gelen سَدَّ kelimesi, sülâsî س-د-د kökünden türemiş bir isimdir.⁷⁵ Fâil ya da nâib-i fâil kendi konumunun dışında haberin yerini alabilir.⁷⁶ Cümledeki konumuna bakıldığında haber yerini tutan türemiş (müştak) kelimeyi ifade eder. Sedde mesedde’l-haber olabilmesi için mübtedâ’nın müştak olması şarttır. Müştak olan (ism-i fâil, ism-i mef’ûl) kelime, fiil gibi amel edeceğinden dolayı kendisinden sonra gelen kelime de o müştak olan kelimenin fâili olacaktır. Fâil olan kelime cümledeki konumu itibarıyla sedde mesedde’l-haberini ifade etmektedir. Sedde mesedde’l-haberin mübtedâyâ, tesniye ve cemi durumlarında uyması gerekmez. Bu kural fiil cümlesinde fiilin başta tekil olarak gelmesi kuralını ifade etmektedir. Sedde mesedde’l-haber olabilmesi için cümlemin öncesinde soru ya da nefy edatının olması şartı vardır.⁷⁷ Bu kurallar şu şekilde ifade edilebilir:

- I. Nefy veya soru edatının geçtiği müştak kelimelerde fâil ya da nâib-i fâil haberin yerine geçer.
- II. Müştak kelime müfred olduğunda sonraki kelime de aynen müfred olur. Mübtedânın özelliklerinin kendisinden sonra gelen müştak (fâil ya da nâib-i fâil sedde mesedde’l-haber) kelime gibi olması uygundur. Bu durumda müştak olan haber mukaddem, sonraki gelenin de mübtedâ muahhar olması câizdir.

⁷³ el-Galâyîni, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabiyye*, C. 3, s. 35.

⁷⁴ Süleyman Feyyâz, *en-Nahvu’l-‘Asrî*, Merkezü’l-Ehrâm li’t-Tercemeti ve’n-Neşr, Kâhire 1995, s. 124.

⁷⁵ Luvîs Ma’lûf el-Yesûî, “s-d-d”, *el-Müncid fi’l-Luğati ve’l-A’lâm*, Dâru’l-Meşrîk, Beyrut ts., s. 326.

⁷⁶ Muhammed Hayr el-Hulvânî, *el-Vâdih fi’n-Nahv*, Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 6. bs., Beyrut 2000, s. 184.

⁷⁷ el-Galâyîni, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabiyye*, C. 2, s. 269.

- III. Mübtedâ olan kelime müfred olduğunda ardından gelen müsennâ ya da cemi olabilir. Ancak mübtedâ ve sonraki gelenin fâil ya da nâib-i fâil sedde mesedde'l-haber olması gerekir.
- IV. Şayet mübtedâ müsennâ ya da cemi olursa ardından gelen de müsennâ ya da cemi olur. Bu durumda haberin öne geçmesi mübtedânın da sonra gelmesi gerekir.⁷⁸

2.4.1. Müştak ve Sonraki Gelen Kelimenin Müfred Olması

Örneğin; ما مسافر أخوك “Kardeşin yolculuğa çıkmayacak.” cümlesine bakıldığında ما harfi, nefy edatı olarak ifade edilir. مسافر kelimesi, fiil gibi amel etmektedir. Kendisi müştak (ism-i fâil) bir kelime olup öncesinde nefy edatı olduğundan yukarıdaki kural kısmında da ifade edildiği gibi amel eder. Bu cümlelerin i‘râbına bakıldığında مسافر kelimesi mübtedâ, أخوك kelimesi haber olur. Aynı zamanda أخوك kelimesi, müştak olan مسافر kelimesinin fâili olacaktır. Bu cümlede مسافر kelimesi, fiil gibi amel edeceğinden dolayı أخوك kelimesi, onun fâili olacaktır. Binâenaleyh أخوك kelimesinin i‘râbı, fâil sedde mesedde'l-haber olarak yapılır.⁷⁹ Ayrıca bu cümlelerin i‘râbı; ما nefy edatı, مسافر haber mukaddem, أخوك mübtedâ muahhar şeklinde de yapılabilir.⁸⁰ Bununla beraber ما مسافر أخوك cümlesi, أخوك مسافر şeklinde kelimelerin yeri değiştirilebilir. Bu durumda أخوك mübtedâ, مسافر kelimesi de haber olacaktır. Kural kısmında bahsedildiği gibi “isim cümlesinin haberi sayı ve cinsiyet yönünden daima mübtedâyı uyar.” maddesine uygun düşmektedir.⁸¹

Başka bir örnekte; أمجته الطالب؟ “Öğrenci çalışkan mı?” cümlesine bakıldığında أ harfi soru edatı, مجته kelimesi de mübtedâyı ifade eder. Aynı zamanda müştak olduğundan fiil olarak amel eder. الطالب kelimesi ise مجته kelimesinin fâili olup haberin yerini işgal ettiği için sedde mesedde'l-haber olarak ifade edilir. Bununla beraber bu cümle; أ soru edatı, مجته haber mukaddem, الطالب mübtedâ muahhar şeklinde i‘râb yapılabilir. Daha önce ifade edildiği gibi الطالب مجته cümlesinde, الطالب kelimesi mübtedâ, مجته kelimesi de haber olur. Bu cümleye baktığımızda mübtedâ ve haber arasında uyum vardır.⁸²

⁷⁸ Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *en-Nahvü'l-vâzih fî-Kavâidi'l-Lügati'l-Arabiyye*, C. 2, Mektebetü'l Büşra, 1. bs., Pakistan 2011, s. 70.

⁷⁹ el-Hulvânî, *el-Vâdih fî'n-Nahv*, s. 185.

⁸⁰ Ahmed Muhtâr, vd., *en-Nahvu'l-Esâsî, Zâtu's-Selâsil*, Kuveyt 1994, s. 341.

⁸¹ Ahmet Yüksel, vd., *Uygulamalı Arapça Nahiv Bilgisi*, Ceylan Ofset, Samsun 2004, s. 53.

⁸² en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s. 513.

Bir başka örnek olarak; أمنصور المسلم “Müslümana yardım edilecek mi?” cümlesine bakıldığında da أ harfi soru edatı, منصور kelimesi, mübtedâyı ifade eder. Ayrıca bu kelime diğerlerinden farklı olarak müştak olmuştur. Müştak olan kelime meçhul fiil gibi amel eder. Bu kelimenin meçhul fiili, نُصر kelimesidir. Meçhul kelimeden sonra gelen kelime ise nâib-i fâil olacaktır. المسلم kelimesi nâib-i fâil, sedde mesedde’l-haber olarak i’râb edilir.⁸³ Bu cümlemin diğer bir i’râbı, أ soru edatı, منصور haber mukaddem, المسلم mübtedâ muahhar şeklinde yapılabilir. Daha önceki örneklerde ifade edildiği gibi المسلم منصور cümlesinde المسلم kelimesi mübtedâ, منصور kelimesi de haber olur. Mübtedâ ve haber arasındaki uyum bu örnekte de söz konusudur.

2.4.2. Müştak’ın Müfred, Sonraki Gelen Kelimenin Müsennâ Olması

Örneğin; ما مسافر أخواك “İki kardeşin yolculuğa çıkmayacak.” cümlesine bakıldığında ما harfi, nefy edatı; مسافر kelimesi, müştak mübtedâ; أخواك kelimesi de müştak olan مسافر kelimesinin fâili ve sedde mesedde’l-haberî şeklinde ifade edilir.⁸⁴ Bu cümlemin ikinci bir i’râbı olarak; مسافر kelimesine haber mukaddem, أخواك kelimesine de mübtedâ muahhar denmez. Çünkü “haber mübtedâyâ sayı ve cinsiyet yönünden uyması gerekir” kuralına ters düşmektedir. Bununla beraber sedde mesedde’l-haber olarak ifade edilen أخواك kelimesinin de sayı yönünden mübtedâyâ uymamış olduğu görülse de sedde mesedde’l-haberin sayı yönünden mübtedâyâ uyma zorunluluğunun olmadığı kural kısmında ifade edilmiştir.

2.4.3. Müştak’ın Müfred, Sonraki Gelen Kelimenin Cemi Olması

Örneğin; أ مطيع الخادمون؟ “Hizmetçiler söz dinliyorlar mı?” cümlesine bakıldığında; أ soru edatı, مطيع müştak mübtedâ, الخادمون fâil sedde ve mesedde’l-haber olarak i’râbı yapılır.⁸⁵

2.4.4. Müştak ve Sonraki Gelen Kelimenin Müsennâ ya da Cemi Olması

Müsennâ olarak örneğin; ما مسافران أخواك “İki kardeşin yolculuğa çıkmayacaklar.” cümlesinde kelimelerin yapısının her ikisinin de ya müsennâ ya da cemidir. إ’râbı ما harfi nefy edatı; مسافران müştak mübtedâ; أخواك müştak mübtedânın fâili ve sedde mesedde’l-haber şeklinde yapılır.⁸⁶

⁸³ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 513; el-Hulvânî, *el-Vâdih fi’n-Nahv*, s. 185.

⁸⁴ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 514; el-Hulvânî, *el-Vâdih fi’n-Nahv*, s. 184.

⁸⁵ el-Hulvânî, *el-Vâdih fi’n-Nahv*, s. 184.

⁸⁶ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 514.

Örneğin; مُطِيعُونَ الخادِمُونَ “Hizmetçiler söz dinleyecek mi?” cümlesine bakıldığında أ harfi, soru edatı; مُطِيعُونَ müştak mübtedâ; الخادِمُونَ müştak mübtedânın fâili ve sedde mesedde’l-haber olarak i’râb edilir.

Diğer bir örnek olarak; مَا مَخْذُولُونَ المَثَابِرُونَ “Çalışkanlar hayal kırıklığına uğratmayacaklar.” cümlesine bakıldığında مَا harfi nefy edatı; مَخْذُولُونَ müştak mübteda; المَثَابِرُونَ fâil-sedde mesedde’l-haber olarak i’râb yapılır.⁸⁷

---

⁸⁷ en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l- 'Arabiyye*, s. 514.

3. İ‘RÂB’DA NİYÂBET

Harekedeki niyâbette kastedilen, i‘râbdaki aslî harekenin yerine geçen fer’î harekedir. Bundan dolayı bu bölüm, i‘râb’da niyâbet olarak ele alındı. Fer’î hareketler çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunların müsennâ, esmâ-i sitte, cem‘u müennes sâlim, cem‘u müzekker sâlim, gayri munsarif, ef’âl-i hamse ve sonu illetli muzâri fiiller’de olduğu görülmektedir. Fer’î hareketler, illet harfinin hazfî, elif, vâv ve nûn gibi çeşitli şekillerde de olmaktadır. Aslî i‘râbda ref damme ile; nasb fetha ile; cer kesra ile; sükûn ise cezm ile yapılmaktadır. Şayet ref olan kelimedede damme yok ise bu niyâbet konusuna girmektedir. Niyâbetteki i‘râba bakıldığında damme, nûn’un sabit olması, vâv ve elif ile; fetha, nûn’un hazfî, elif ve yâ ile; kesra, yâ’dan önceki harfin harekesinin fetha olması ile; sükûn ise illet harfî ve nûn’un hazfî ile olmaktadır. Bu bölümde i‘râb’da niyâbet örneklerle işlenecektir.

3.1. Kelimenin Durumu

Arapçada kelimenin durumu son harekenin değişip değişmemesine göre şekil almaktadır. Son harekesi değişir ise “mu‘reb kelime”, değişmez ise “mebnî kelime” denilmektedir. Örneğin; *مررتُ بزيدٍ، رأيتُ زيدًا، خضر زيدٌ* cümlelerinde *زيد* kelimesinin sonundaki hareke cümledeki konumuna göre değişmektedir. Konumu değişikçe harekesi de değişen kelimelere mu‘reb kelime denir. Diğer bir örnek olarak; *خَضَرَ هَذَا، هَذَا مَرَرْتُ بِهِذَا، رَأَيْتُ هَذَا* cümlelerine bakıldığında *هَذَا* kelimesi cümledeki konumu değişse de harekesinde değişiklik olmadığı görülür. Bu durumda *هَذَا* vb. konumu değişikçe harekesi değişmeyen kelimelere mebnî kelime denir.⁸⁸

İ‘râb alâmetleri dört adettir. Bunlar; merfû, mansub, mecrûr ve meczum’dur. Bu durumda mu‘reb kelimelerin i‘râbı; بالضم damme ile merfû, منصوب بالفتحة fetha ile mansub, مجرور بالكسرة kesra ile mecrûr، مذكور بالسكون sükûn ile meczum şeklinde ifade edilir. Binâ alâmetleri de dört adettir. Bunlar; sükûn, fetha, damme ve kesra’dır.⁸⁹ Bu durumda mebnî kelimelerin i‘râbı; على الضم damme üzere mebnî, على الكسر kesra üzere mebnî، على الفتح fetha üzere mebnî ve على السكون sükûn üzere mebnî şeklinde ifade edilir.⁹⁰

⁸⁸ Daha fazla bilgi için bk. er-Râcihi, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, s. 16.

⁸⁹ en-Nâdiri, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 25.

⁹⁰ er-Râcihi, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, s. 17.

3.2. İ'râb Çeşitleri

İ'râb, aslî i'râb ve fer'î i'râb olmak üzere iki çeşittir.

3.2.1. Aslî İ'râbın Alâmetleri

Aslî i'râb alâmeti de dört çeşittir. Bunlar; ref, nasb, cer ve cezm alâmetleridir. Ref, isim ve muzâri fiillerde; nasb, isim ve muzâri fiillerde; cer, sadece isimlerde; cezm ise sadece muzâri fiillerde olur.⁹¹

Harekedeki niyâbetle, i'râb'daki aslî harekenin yerine geçen fer'î hareke kastedilmektedir. Aslî alâmetin yerine geçen fer'î alâmet, on farklı şekilde olmaktadır. Bir kısmı aslî harekenin yerine geçen fer'î harekeyi; bir kısmı da aslî harekenin yerine geçen farklı harfler olarak karşımıza çıkmaktadır. Harekedeki niyâbet çeşitli şekillerde isimlendirilmektedir. Bu konu nahivciler arasında الإعراب بالنيابة ya da الإعراب بالنيابة şeklinde anılmaktadır. Harekedeki niyâbet karşımıza yedi konuda ortaya çıkmaktadır. Bunlar; الأسماء الخمسة، المثنى، جمع المذكر السالم، جمع المؤنث السالم، الممنوع من الصرف، الأفعال. Aslî alâmetin yerine geçen fer'î alâmetler de şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Damme, elif (ا), vâv (و) ve nûn'un sabit olması (ثبوت النون) ile; fetha, yâ (ي), elif (ا), nûn'un düşürülmesi (حذف النون) ile; kesra, yâ'dan önceki harfin harekesinin fetha olması (فتحة — ى) ile; sükûn, nûn'un düşürülmesi (حذف النون) ve illet harfinin düşürülmesi (حذف حرف العلة) ile olur.⁹²

3.2.2. Fer'î İ'râbın Alâmetleri

Elif (ا): Müsennâ bir isimde ref, beş isimde nasb alâmetidir. Vâv (و): Cemi müzekker sâlim ve beş isimde ref alâmetidir. Ya (ي): Müsennâ isimde nasb ve cer alâmeti; cemi müzekker sâlimde çoğul alâmeti, beş isimde cer alâmetidir. Nûn'un sabit olması (ثبوت النون): Beş fiilde ref alâmetidir. Nûn'un düşürülmesi (حذف النون): Beş fiilde nasb ve cezm alâmetidir. İletli harfin düşürülmesi (حذف حرف العلة): Sonu illetli muzâri fiilde cezm alâmetidir.⁹³

⁹¹ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, s. 26.

⁹² 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C. 1, s. 104.

⁹³ Feyyâz, *en-Nahvu'l-'Asrî*, s. 71.

3.3. Niyâbet ile İ'râb'ın Konuları

Niyâbet ile i'râbın konuları 7 çeşittir. Bunlar; beş isim (الأسماء الخمسة), müsennâ (جمع المؤنث السالم), cemi müzekker sâlim (جمع المذكر السالم), cemi müennes sâlim (جمع المؤنث السالم), gayrı munsarîf (الممنوع من الصرف), beş fiil (الأفعال الخمسة), sonu illetli muzâri fiil (الفعل المضارع المعتل الآخر) konularıdır.

3.3.1. Beş İsim

Beş isim (هن) kelimesidir. هن kelimesi çok az kullanıldığından dolayı Esmâ-i Hamse olarak meşhur olmuştur.⁹⁴ Beş ismin i'râbında altı farklı görüş bulunur. Bunlardan birincisi; harf ile i'râblandığı görüşüdür. Bu harfler, med harfleridir. Nahivcilerin tasnîfi arasında en çok kabul edilen görüştür. İkincisi; harflerden önceki harekeler ile i'râblanır. Harfler harekeleri karşılamaktadır şeklindeki görüştür. Üçüncüsü; harflerden önceki harekeler ile i'râblanır. Harekeler harflerden nakledilenlerdir şeklindeki görüştür. Dördüncüsü; harfler ve harekeler birlikte i'râblanır. Beşincisi; harflerdeki takdîrî hareke ile i'râblanır. Altıncısı; i'râb çeşitli şekilde değişir ve dönüşür.⁹⁵

Beş ismin kurallarına bakıldığında nahivciler arasındaki en meşhur görüş; bu isimlerin harf ile i'râb aldığıdır.⁹⁶ İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274) *el-Elfiyye* adlı kitabında şöyle demiştir:

وَاجْزُرْ بِيَاءٍ مَا مِنْ الْأَسْمَاءِ أَصْفٍ	وَأَرْفَعُ بَوَائِي وَأُصَبِّئُ بِالْأَلْفِ
وَالْفَمِ حَيْثُ الْمِيمُ مِنْهُ بَانَا	مِنْ ذَاكَ ذُو إِنْ صَحْبَةً أَبَانَا
	أَبُ أَحْ حَمَّ كَذَاكَ وَهَنْ...

Bu beyitlere bakıldığında beş ismin harf ile i'râblandığı görülür. Harf ile i'râb olması durumunda niyâbet söz konusudur. Bu beyitte niyâbet; beş ismin vâv ile merfû, elif ile mansub, yâ ile mecrûr olmasındadır. Basra Ekolü'nün çoğunluğuna göre bu isimlerin mu'reb oluşu sadece harflerledir. Bunlar; vâv ile merfû, elif ile mansub, yâ ile mecrûr olduğudur. Meşhur olan görüş de budur. Kufe Ekolü'nün çoğunluğuna göre

⁹⁴ er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 23.

⁹⁵ Abdullah Salih Amr Bâbe'ir, *Zâhiratu'n-Niyâbe fi'l-'Arabiyye*, Dâru Hadramevt li'd-Diraseti ve'n-Neşr, Yemen 2009. s. 178.

⁹⁶ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, s. 32.

bu isimlerin mu‘reb oluşu hem harf hem de hareke şeklindedir. Bunlar; vâv ve damme ile merfû, elif ve fetha ile mansub, yâ ve kesra ile mecrûr olduğudur.⁹⁷

Meşhur görüşe göre bu isimlerin ref durumu; أَبُوكَ أَحْسَنُ الْأَبَاءِ “Senin baban, babaların en iyisidir.”, حَمُوكَ أَبُو زَوْجَتِكَ “Senin kayınbaban, eşinin babasıdır.”, لَا فَضْلَ فُوكَ “Ağzına sağlık!” örneklerinde dile getirilmiştir. Ebû’t-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 354/965) *Mütenebbî* adlı dîvanında;

ذو العقلِ يَشْقَى فِي النَّعِيمِ بِعَقْلِهِ وَأَخُو الْجَهَالَةِ فِي الشَّقَاوَةِ يَنْعَمُ

“Akıllı olan, akli sayesinde nimette mutsuz olabilir, Cahillikle kardeşlik eden kötülük içinde mutlu olur.”⁹⁸ şeklinde geçmektedir. Bu beyitte geçen beş isimlerin ref durumu, en meşhur olarak ifade edilen görüşün benimsediği gibidir. Ref alâmeti olarak bahsedilen örneklerin hepsinde niyâbete konu olan kısım, beş isimlerin damme yerine vâv (و) harfi ile i‘râb olduğudur.

Nasb durumu; إِنَّ أَخَاكَ “Baban sana karşı insanların en iyisidir.”, كَأَنَّ حَمَاكَ أَبٌ لَكَ “Kayınbaban sanki baban gibidir.”, كُنْ دَا عَزِيمَةً “Kararlı Ol!” “Ağzını boş sözlerden korusun!” “Ağzını boş sözlerden korusun!” örneklerdeki gibidir. Bu cümlelerde geçen beş ismin nasb alâmeti olarak fethaya niyâbeten elif (ل) harfinin geldiğini görülür.

Cer durumu; كَمْ لِأَبِيكَ مِنْ أَفْضَالٍ عَلَيْكَ “Babanın sana ne kadar çok iyiliği var.”, لَحْمِيكَ مَنْزِلَةٌ عِنْدَكَ “Kayınbabanın senin yanında kıymeti vardır.”, زَنْ قَوْلِكَ قَبْلَ لَفْظِهِ مِنْ فَيْكِ “Sözünü ağzından çıkmadan önce tart!” “Eoña ldi hâje” “Muhtaç olana yardımcı ol!” örneklerinde belirtilmiştir. Bu örneklerde de görüldüğü üzere beş isimlerin cer amaleti olarak kesra yerine yâ (ي) harfinin geldiğini görülür.

3.3.1.1. Beş İsmi Niyâbet Olarak İ‘râb Olmasının Şartları

Beş ismin niyâbet ile i‘râb olabilmesi için bazı şartlar vardır. Bu şartlar yerine gelmediğinde niyâbet ile i‘râbdan söz edilemez.

Bu şartlardan birincisi; beş ismin müfred olması gerekir. Müsennâ ve cemi olmaması gerekir. Şayet beş isim tesniye olursa müsennâ isim gibi i‘râb olur. Şayet

⁹⁷ Bahauddin Abdullah el-‘Akîlî el-Mısırî el-Hemedânî İbn Akîl, *Şerh-u İbn Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (thk.) Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, C. 1, Dâru’t-Turâs, 20. bs., Kahire 1980, s. 44.

⁹⁸ Ebû’t-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu‘fî el-Kindî el-Mütenebbî, *Dîvânü’l-Mutenebbî*, Dâru Beyrût, Beyrut 1983, s. 571.

beş isim cemi olursa, alâmet olarak aslî i'râb olur. Örneğin; ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ “Müminler ancak kardeşlerdir, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah’a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız.”⁹⁹ Yukarıdaki ayette geçen إِخْوَةٌ ve أَخَوَيْكُمْ kelimelerinin, şartlar kısmında ifade edilen “Beş ismin müfred olması gerekir.” kuralına uygun olmadığı görülür. Bu kelimelerden إِخْوَةٌ kelimesi cemi bir isim olup aslî hareke almıştır. أَخَوَيْكُمْ kelimesi de tesniye olduğundan dolayı müsennâ bir isim gibi i'râbını almıştır. Bununla beraber beş ismin bütün hallerini görmek açısından örnekler çoğaltılabilir. Örnekler: لي أخوان “İki kardeşim var.”, لي إخوة “İki kardeşe uğradım.”, مررت بأخوين “İki kardeş gördüm.”, رأيت أخوين “Kardeşlerim var.”, رأيت إخوة “Kardeşleri gördüm.”, مررت بإخوة “Kardeşlere uğradım.” Örneklerle bakıldığında beş isim, müsennâ ve cemi hallerinde gelmiştir. Tesniye bir ismin her halinde beş ismin i'râbı gibi değil, müsennâ ismin i'râbı gibi i'râb olduğu görülür. Cemi halinde ise aslî alâmet olarak i'râbını almıştır.

İkincisi; küçültme olmaması gerekir. Şayet olursa yine aslî hareke ile i'râb olur. Örneğin; سلم صديقه على أخيك “Kardeşçigine arkadaşı selam söyledi.” cümlelerinde geçen beş isimler küçültme eki aldığı için i'râbların aslî hareke ile olduğu görülür.

Üçüncüsü; beş isim muzâf olması gerekir. Ancak mütekellim yâ'sına muzâf olmamalıdır. Şayet olursa i'râbı, takdîrî aslî alâmet olur ve konumuzun dışında kalır.¹⁰⁰ Şayet muzâfın dışında olursa hareke ile i'râb olunur. Örneğin; يا أبي “Ey babam!” احترام “Babamın beş kardeşi var.” لأبي خمسة إخوة “Ağabeyine hürmet et!” أخي الأكبر cümlelerine bakıldığında beş ismin mütekellim yâ'sına muzâf olduğu için harf ile i'râb olmadığı görülür.

Beş ismin normal bir isim gibi hareke ile i'râblandığını söyleyen nahivciler de vardır. Örneğin; لي أخ “Kardeşim var.”, عرفتُ أبا وابنه “Bir baba ve onun oğlunu tanıdım.” cümlelerinde beş ismin hareke ile i'râblandığı görülür.¹⁰¹ Arap atasözlerini dile getiren Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecma'u'l-Emsâl* adlı eserinde geçen bir atasözde; “رُبَّ أَخٍ لَكَ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ” “Annen doğurmamış olsa da nice kardeşin olabilir.”¹⁰² aynı durum söz konusudur.

⁹⁹ Hucurat 49/10.

¹⁰⁰ Feyyâz, *en-Nahvu'l-'Asrî*, s. 78.

¹⁰¹ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, s. 32.

¹⁰² Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nisâbûrî, *Mecma'u'l-Emsâl*, (thk.) Nâim Hasen Zarzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 384.

Başka bir görüşe göre beş isim, ismin bütün hallerinde takdîrî elif ile i'râblanır.¹⁰³ Örneğin; أَبَاكَ كَرِيمٌ “Baban cömerttir.”, إِنَّ أَبَاكَ كَرِيمٌ “Muhakkak ki senin baban cömert birisidir.”, أَثْنَيْتُ عَلَى أَبَاكَ “Babanı övdüm.” cümlelerinde beş ismin takdîrî elif ile i'râblandığı görülür. Bu görüş, Ebû'n-Necm el-İclî'nin (ö. 125/743'ten önce) *Divân-ı Ebû'n-Necm el-İclî* adlı eserde dile getirilen dizelerde de mevcuttur:

إِن أَبَاهَا وَأَبَا أَبَاهَا   قَدْ بَلَغَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا

“Onun babası ve babasının babası şânın zirvesine ulaşmışlardı.”¹⁰⁴

Bu dizelere bakıldığında birinci أَبَاهَا kelimesi, إِنَّ'nin ismi olarak mansub şeklinde gelmiştir. İkinci أَبَاهَا kelimesi, muzâfun ileyh konumunda gelmiştir. Her iki halde de aynı şekilde i'râbını almıştır. Bu örnekte أَب kelimesi, niyâbet olarak değil takdîrî elif (l) ile i'râbını almıştır.

Buna ilaveten beş isimde yer alan ذُو kelimesinin niyâbet olarak harf ile i'râb alabilmesi için sahiplik bildirilmesi şarttır. Yani ذُو مال ifadesinin صاحب مال'i ifade etmesi lazımdır. Örneğin; جَانَنِي ذُو مَالٍ “Mal sahibi bana geldi.” cümlesinde ذُو kelimesi sahiplik bildirir. Eğer ذُو kelimesi sahiplik bildirmezse الَّذِي anlamına gelmiş olur. O da ذِي olarak yazılır ve i'râbı mebnî olur.

Bunun yanında beş isimde yer alan فَم kelimesi iki harflidir. Buradaki mîm (م) harfî düşmezse bu kelime de harf ile değil aslî hareke ile i'râb olacaktır. İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) *el-Elfiyye*'sinde şu şekilde geçer:

مِنْ ذَاكَ “ذُو”   إِنْ صَحْبَةً أَبَانَا   وَالْفَمُ حَيْثُ الْمِيمُ مِنْه بَانَا

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere فَم 'ün niyâbet olabilmesi için فُو şeklinde vâvlı olması gerektiği dile getirilmiştir.¹⁰⁵

3.3.2. Müsennâ

Arapçada müsennâ sözcük, mu'reb isimdir. İttifakla lafzen ve manen iki şeyin yerine kullanılır. Ancak bu ihtilafli bir konudur. Müsennâ sözcük, daima lafzen kullanılır. Lakin mânen her durumda kullanılmaz. Örneğin; bir şey söylenirken كِتَابٌ olarak değil, كِتَابَانِ olarak ifade edilir. Bu konuda Peygamberimiz (s.a.v)'den

¹⁰³ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C. 1, s. 112.

¹⁰⁴ Ebû'n-Necm el-Fadl b. Kudâme b. 'Ubeyd el-İclî, *Divân-ı Ebû'n-Necm el-İclî*, (thk.) Muhammed Edîb 'Abdulvâhid Cumrân, Mecme'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, Dimaşk 2006, s. 452; Ömer b. Bâyezîd Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab*, (thk.) Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. 7, Mektebetu'l- Hanci, 4. bs., Kahire 1997, s. 453.

¹⁰⁵ İbn Akîl, *Şerh-u İbn Âkîl*, C. 1, s. 45.

rivayet edilen ve insanlar arasında meşhur olmuş bir sözde **اللَّهُمَّ أَيْدِ الْإِسْلَامَ بِأَحَدِ الْعُمَرَيْنِ** cümlesi geçmektedir.¹⁰⁶ Burada ifade edilen **العمرين** kelimesinden maksat **عمر بن عمرو** dir. Burada **عمر**'in yerine de **عمر**'in kullanılmasının nedeni Ömer b. Hattâb'ın Ebû Cehile göre daha üstün olmasıdır.¹⁰⁷ Burada asıl olan iki isimden birinin daha galip gelmesidir. Başka bir ifadeyle tesniye olarak ifade edilen **العمرين** kelimesi **عمر**'in yerine niyâbeten kullanılmıştır. Bunun yanında anne ve baba için ebeveyn (**الأبوين**) tabiri, iki baba olarak ifade edilmiş olsa da o babalardan biri anne'ye niyâbet olarak vardır. Aynı şekilde güneş ve ay için kullanılan kamereyn (**القمرين**), safâ ve merve tepeleri için kullanılan merveteyn (**المروتين**) tabirleri iki kavramı ifade eden kavramın tek bir cins üzerinden anlatılmış olmasında da aynı niyâbetin söz konusu olduğu görülür.

Müfred bir ismin sonuna elif-nûn (**آن**) ya da yâ-nûn (**ين**) eklenerek erkek ikil ya da dişil ikil elde edilir. Örneğin müfred bir isim olan **نجح طالب** cümlesi, tesniye müzekker bir isim olarak ref halinde, **نجح طالبان** şeklinde; nasb halinde, **رئيت طالبين** şeklinde; cer halinde ise **سلمت على طالبين** şeklinde kullanılır. Müennes için de aynı durum söz konusudur. Bu örneklerle bakıldığında müfred bir ismi tesniye yapmak için kelimenin sonuna elif-nûn (**آن**) ya da yâ-nûn (**ين**) eklendiği görülür. Bunun yanında **نجح طالب** cümlesi, **نجح طالب و طالب** şeklinde de tesniye yapılabilir. Bu durumda bedel olarak arttırılmış olur. Tekrar edilen kelime aynı olduğundan dolayı anlam olarak ikil olmuş olsa da lafız olarak müsennâya işaret etmez.¹⁰⁸ Tesniye olarak ifade edilen; **سلمت على طالبين** cümlelerinde **نجح طالبان** ve **رئيت طالبين** kelimelerinde niyâbet söz konusudur. Çünkü aslî alâmet, ref halinde damme iken bu cümlede dammeye niyâbeten elif (**ا**); nasb halinde fetha ve cer halinde kesra olması gerekirken bu cümlelerde fetha ve kesraya niyâbeten yâ (**ي**) olduğu görülür.

3.3.2.1. Müsennâ'nın İ'râbı

Müsennâ bir sözcük i'râbını; ref halinde damme yerine elif (**ا**), nasb halinde fetha yerine yâ (**ي**); cer halinde kesra yerine yâ (**ي**) olarak alır.¹⁰⁹ Meşhur olan görüş budur.

¹⁰⁶ Ali el-Kârî, *Mirkâtü 'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti 'l-Mesâbih*, Dâru'l Fikr, C. 9, Beyrut 2002, s. 3900.

¹⁰⁷ Ebû'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Esrârü 'l-merfû 'a fi 'l-aḥbâri 'l-mevzû 'a (el-Mevzû 'âtü 'l-kübrâ)*, (nşr.) Muhammed es-Sabbâğ, 2. bs., Mektebetü'l İslâmî, Beyrut 1986, s. 132.

¹⁰⁸ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, C. 3, s. 119.

¹⁰⁹ er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-Nahvî*, s. 21; Feyyâz, *en-Nahvu 'l-'Asrî*, s. 74.

Bazı dilcilere göre elif (ل), üç halde de zorunlu olarak gelir. Onlara göre tesniye alâmeti olarak gelen elif (ل) ref, nasb ve cer hallerinin hiçbirinde değişime uğramaz. Örneğin; ﴿قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَ بِطَرِيقِكُمُ الْمَثَلَى﴾ “Şöyle diyorlardı: “Bunlar sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil!”¹¹⁰ ayetinde geçen هَٰذَا ifadelerinin i‘râbına bakıldığında اِنَّ te’kid edatı, هَٰذَا te’kid edatının ismi olup mansuptur. Nasb alâmeti olarak da elif (ل) geldiği ve diğer hallerde de aynı şekilde olacağı dile getirilir.¹¹¹

Diğer örnekler olarak bir hadis-i şerifte; “لَا وَثْرَانَ فِي لَيْلَةٍ” Bir gecede iki vitr yoktur.”¹¹² ifadesinde geçen وَثْرَانَ kelimesiyle; Arap dili alimlerimizden bize nakledilen, دَعْنَهُ إِلَى هَابِي الثَّرَابِ عَقِيمُ تَرَوَدَ مِنَّا بَيْنَ أَذْنَاهُ طَغْنَةً “Bize kulaklarımız arasında bir bıçak darbesi verdi. Toprağı seven kısır canavar çağırırdı beni.”¹¹³ ifadesinde geçen أَذْنَاهُ kelimesi, i‘râbını ismin bütün hallerinde elif (ل) şeklinde aldığı dile getirilir. Buna ek olarak beş isim konusunda da bahsedilen Ebü’n-Necm el-İclî’nin divanındaki; اِنَّ أَبَاهَا وَأَبَا أَبَاهَا، قَدْ بَلَّغَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا “Onun babası ve babasının babası şânın zirvesine ulaşmışlardı”¹¹⁴ dizelerinde de aynı durumun olduğu bu görüşte olan dilcilerin örneğidir.¹¹⁵

Bir başka görüşte ise tesniye için gelen elif-nûnun‘un (ان), i‘râbın bütün hallerinde tenvinli haliyle hareketin açık olarak gelmesi şeklindedir. Örneğin; عِنْدِي اِشْتَرَيْتَ كِتَابَانًا نَافِعَانًا “İki faydalı kitap satın aldım.”, اِشْتَرَيْتَ كِتَابَانًا نَافِعَانًا “İki faydalı kitap okudum.” ifadelerinde de görüldüğü üzere müsennâ olan kelimenin tesniyelik alâmeti i‘râbın bütün hallerinde tenvinli olarak gelmiştir. Dilde bu görüşü benimseyenler az da olsa vardır.¹¹⁶

Arapçada meşhur olan görüş, tesniye bir sözcüğün ref durumunda i‘râbını damme yerine elif (ل); nasb durumunda fetha yerine yâ(ي); cer durumunda kesra’nın yerine de yâ(ي) olarak aldığı şeklindedir. Örneğin ref durumunda; مُحَمَّدٌ وَعَلِيٌّ طَالِبَانِ cümlesinde dile getirilen طَالِبَانِ مُجْتَهَدَانِ kelimeleri i‘râbını dammeye niyâbet elif (ل) olarak almıştır. Nasb durumunda; نَرُورُ نَحْنُ الْحَجَّاجُ الْخَرَمِيُّ الشَّرَفِيُّ “Biz hacılar Kâbe

¹¹⁰ Tâhâ 20/63.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. es-Suyûtî, *Hem‘u’l-Hevâmi‘*, C. 1, s. 134.

¹¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, Kahire 1896, s. 28.

¹¹³ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 35; es-Suyûtî, *Hem‘u’l-Hevâmi‘*, C. 1, s. 134.

¹¹⁴ el-Bağdâdî, *el-Hizâne*, C. 7, s. 453; el-İclî, *Divân-ı Ebü’n-Necm el-‘İclî*, s. 452

¹¹⁵ İbn Akil, *Şerh-u İbn Âkîl*, C. 1, s. 59.

¹¹⁶ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, C. 1, s. 124.

ve Mescid-i Nebevî'yi ziyaret ederiz.” cümlesinde Mekke ve Medine şehirlerini ifade eden الحرمين kelimesine bakıldığında, cümledeki konumu itibarıyla mef'ûldür. Mef'ûlün harekesinin mansub olduğundan bu isim nasb alâmetini fetha niyâbeten yâ (ي) olarak almıştır.¹¹⁷ Cer durumunda; مَرَرْتُ بِرَجُلَيْنِ “İki adama uğradım.” cümlesinde رَجُلَيْنِ kelimesi i'râbını kesraya niyâbeten yâ (ي) olarak almıştır.

3.3.2.2. Nûn (ن) Harfinin Düşürülmesi

Tesniye bir sözcüğün ref alâmeti şekil olarak elif-nûn (ل), nasb ve cer alâmeti de şekil olarak yâ-nûn(ي) olarak geldiği dile getirilmiştir. Tesniye bir isim başka bir isme muzâf olursa müsennâda var olan nûn (ن) harfî düşer. Bu durumda ref alâmeti olan elif (ل) ile nasb ve cer alâmeti olan yâ (ي) kalacaktır. Örneğin; سَلَّمْتُ عَلَى طَالِبِي الْمَدْرَسَةِ “Okulun iki öğrencisine selam verdim.”, رَأَيْتُ طَالِبِي الْمَدْرَسَةِ “Okulun iki öğrencisini gördüm.”, نَهْرًا دَجَلَةً وَالْفَرَاتِ يَلْتَقِيَانِ “Okulun iki öğrencisi başarılı oldu.”, يتَفَرَّعُ نَهْرُ النَّيْلِ إِلَى “Dicle ve Fırat nehirleri Basra Körfezi'nde buluşurlar.”, عند شط العرب “Nil Nehri, Dumyat ve Rashid kollarına ayrılır.” cümlelerinin her birinde tesniye bir isim, başka bir isme muzâf olarak geldiği için i'râbın her halinde (ن) harfî düşürülmüştür.¹¹⁸ Bu düşürme faaliyetinde ismin tesniye alâmetinde bir değişiklik olmadığından bu örneklerin her birinde niyâbet söz konusudur. Niyâbete konu olan kısım ref durumunda gelen elif (ل); nasb ve cer durumunda gelen yâ(ي) harfleridir.

3.3.3. Müsennâ Olmayan Kelimeler

Arapçada bazı kelimeler lafzen veya anlam olarak müsennâyâ işaret etmezler. Bu yüzden bu kelimelerin tanınması tesniye bir ismin i'râbını yapma noktasında önemlidir. Örneğin; شَعْبَانِ kelimeleri müfrede işaret eden kelimeler olup; وَمُرْوَانَ kelimelerinin asılları müsennâ olsa da Arapçada müfred olarak ifade edilir. Bunun yanında ikiden fazlasını işaret eden cemi gibi isimler vardır. Örneğin; نَجْمٌ وَوَسْطَانٌ kelimeleri müfred ve müsennâ olarak gözüксе de ikiden fazlasına işaret eder. Ayrıca رَهْدٌ kelimeleri, ek almadığı halde birden fazla varlığa işaret eden kelimelerdendir. Bazı kelimeler iki şeye işaret etse de iki farklı kavrama işaret eder. Örneğin; اللَّابُ وَالْأَبْوِينِ kelimeleri harf ve harekeleri farklıdır. Bu kelime de her ne kadar ikiliği ifade etse de farklı iki kavramı dile getirmektedir. Bunun yanında mana

¹¹⁷ Feyyâz, *en-Nahvu 'l-'Asrî*, s. 74.

¹¹⁸ Feyyâz, *en-Nahvu 'l-'Asrî*, s. 75.

yönüyle ikiye işaret eden kelimeler tesniye kalıbıyla yapılmadığında bu kelimeler de müsennâ olarak ifade edilmez. Örneğin; أضاء نجم ونجم kelimeleri anlam olarak ikiye işaret eder ve bu kelimeler atıf vâvı (و) ile yapılır. Bu cümledeki نجم ونجم kavramları sadece anlam olarak müsennâdır. Bunun yanında iki şeyi ifade eden زوج وزگا وشفع kelimeleri anlam olarak iki şeye delalet etse de ikiliği belirten herhangi bir ek almamıştır. Son olarak iki şeye işaret eden müsennâyâ benzeyen kelimeler de vardır. Örneğin; اثنان ، اثنان ، اثنان kelimeleri Araplar tarafından işitilen müfred bir kelime olup tekliği ifade etmez. كلت kelimesine eklenen elif (ل) artık o kelimenin aslından olmuştur. Bu, gerçek müsennâ değildir. Bundan dolayı mülhak müsennâ (ملحقة المثنى) olarak isimlendirilir.¹¹⁹ Bu kelimelere bakıldığında anlam olarak iki şeye işaret eder şekil olarak da tesniye kalıbında bulunursa niyâbetin konusuna dahildir. Bu türden isimlerin i'râbı, müsennâ ismin i'râbı gibidir.

3.3.4. Mülhak Müsennâ

Mülhak müsennâ, iki şeye işaret eden bir isim olup müsennâ gibi amel eder. İ'râbını da aynı şekilde alır. Ancak hakiki müsennâ olmadığından dolayı ayrı başlık altında verilmiştir. Bunun da i'râbı harf ile olur. Ref durumunda elif (ل), nasb ve cer durumunda yâ (ي) ile i'râb alır. Bundan dolayı mülhak müsennâ olarak isimlendirilir.

Mülhak müsennânın çeşitlerine bakıldığında ittifak olmamakla birlikte ikiye ayrıldığını görülür. Birincisi; semâî müsennâ olarak bilinen hem anlam hem de lafız olarak tesniye kalıbında olan ve müsennâ gibi niyâbete konu olan kısımdır. İkincisi; mânâda müsennâ olarak tasnif edilen ve aslî hareke ile i'râblanan kısımdır. Birinci kısım olan semâî müsennâ nahivciler arasında bir ittifak olmamakla birlikten beş başlıkta incelenir.¹²⁰

3.3.4.1. Tağlib ve Telgib Olan Mülhak Müsennâ Lafızları

Araplar semâî olarak nakletmiştir. İki isimden biri diğerine daha galip gelmiştir. Bundan dolayı galip gelenin ismiyle hitap edilmektedir. İfade edilen kelime birinin ismini taşımış olsa da diğerinin yerine de kullanılmaktadır. Buna tağlib denilir. Diğer ise iki isim için ortak kullanılan sıfattır. Buna da telgib denilmektedir. İki ismin yerine kullanılan sıfat o iki ismin ortak özelliklerinden biri olabildiği gibi halk arasında semâî

¹¹⁹ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, ss. 118-120.

¹²⁰ Mustafa Abdü'l Cabbâr Muhammed Zeydân, "mâ-Ülhika bi'l-Müsennâ fi-Lisâni'l-'Arab", *Necâh Üniversitesi Yüksek Öğretim Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi*(Câmi'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ), Nablus/ Filistin 2013, s. 26.

olarak aktarılan bir kelime de olabilir. Örneğin; *عمران: أبو بكر الصديق وعمر بن الخطاب* kelimesinde iki Ömer olarak ifade edilen kişiler: Hz. Ebûbekir Sıddık ve Hz. Ömer b. Hattâb'dır. Hz. Ömer (r.a)'ın Hz. Ebûbekir(r.a)'e göre Araplar arasında daha üstün olması neticesinde *عمران* diye isimlendirilmiştir.¹²¹ Burada galip gelmesinden ötürü tağlîb sanatı vardır. Ayrıca kaynaklarda iki Ömer'den birinin Ömer b. Hattâb olduğu kesindir. Ancak diğer isim hakkında ihtilaf vardır. Diğerinin Amr b. Hişam olduğu ile ilgili bilgiler de mevcuttur.¹²² Hasılı *عمران* kelimesine bakıldığında farklı iki şeyi ifade ettiğinden dolayı mülhak müsennâ olarak isimlendirilir. Ayrıca *الأزهران: الشمس والقمر* örneğinde iki çiçek olarak ifade edilen çiçeklerden biri güneş diğeri de aydır. Bu iki ismin şeklen benzemesi neticesinde tek adla anılmıştır. Ortak özelliğinden dolayı da burada telgib sanatı vardır.¹²³ Bu örneklerin her ikisinin i'râbı, normal müsennânın i'râbı gibi ref durumunda dammeye niyâbeten elif; nasb durumunda fethaya niyâbeten ve cer durumunda kesraya niyâbeten yâ şeklinde gelir.

3.3.4.2. Özel İsim Olan Müsennâ Kalıbındaki Mülhak Müsennâ Lafızları

Özel isimlerde geçen tek bir şeye işaret etmesine rağmen müsennâ kalıbında gelmesinden dolayı mülhak müsennâ sayılır. Örneğin; *حمدان* kelimesi, *حمد* kelimesinin mülhak müsennâsıdır. *بردان* kelimesi *برد* kelimesinin mülhak müsennâsıdır. Bu lafızlardan maksat, belâgatta övme ya da yerme için kullanılmasıdır.¹²⁴ Bu kelimelerde tesniyelik söz konusu olduğundan dolayı kelimeler müsennâ gibi niyâbet olarak i'râbını alır.

3.3.4.3. Lafızda Müfred Olmayan Mülhak Müsennâ Lafızları

Bunlar *(اثان، اثنتان و ثنتان، كلا، كلتا)* lafızlarıdır. Bu lafızların sonundaki artan harfe bakıldığında müsennâyâ delalet eder. Ancak bu atıf ya da ma'tufun yerini almaz. Araplarda bu kelimelerin sonunda artırılan elif olmasına rağmen müfred kelimeler anılsa da bu kelimeler mülhak müsennâ sayılır. Gerçek müsennâ olmasa da müsennâ gibi i'râbını alır.¹²⁵ Bahsi geçen bu kelimelerden *اثنتان، اثان* kelimeleri gerçek müsennâ değildir. Başta tek başına da gelmezler. Bu kelimelerin i'râbına bakıldığında mülhak olarak i'râblanır. Örneğin; *(فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا)* “Bunun üzerine taştan on iki göze

¹²¹ Muhammed Zeydân, “mâ-Ülhika bi'l-Müsennâ fi-Lisâni'l-'Arab”, s. 27.

¹²² Molla Ali el-Kârî, *el-Mevzû'ât*, s. 132.

¹²³ Ayrıntılı bilgi için bk. M. Edip Çağmar, “Arap Dilinde Tağlib”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2, 2002, s. 108.

¹²⁴ Muhammed Zeydân, “Mâ-Ülhika bi'l-Müsennâ fi-Lisâni'l-'Arab”, s. 30.

¹²⁵ Muhammed İd, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, Mektebetu's-Şebâb, Kahire 1975, s. 59; en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, s. 39; Muhammed Zeydân, “mâ-Ülhika bi'l-Müsennâ fi-Lisâni'l-'Arab”, s. 30.

fişkırdı.”¹²⁶ ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَهُكُم مُّرْسَلُونَ﴾ “Biz kendilerine iki kişi göndermiştik ama ikisini de yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine bir üçüncüyle destekledik. Onlar “Biz size gönderilmiş elçileriz” dediler.”¹²⁷ وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ “Allah buyurdu ki: İki tanrı edinmeyin, Tanrı bir tektir. Şu hâlde yalnız benden korkun.”¹²⁸ ayetlerinde altı çizili kelimelere bakıldığında اثنان kelimesinin müsennâ gibi tesniye kalıbında olduğu görülür. İ‘râbında ise aynı şekilde müsennâ gibi niyâbet söz konusudur.

اثنان kelimesi diğerlerinden ayrı tutulmuştur. Bunun sonunda artan harf yoktur. Lafzen tekil olmamasına rağmen o kısımda değerlendirilir. اثنان ve اثنان kelimeleri اثنان kelimelerinden farklı olarak müsennâyâ işaret eden bir zamire muzâf olabilirler. Örneğin; ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ وَلَا تَنْهَرْهُمَا رَبُّكَ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ “Oyuncuların ikisi de çıktı.”, cümlesiyle ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ وَلَا تَنْهَرْهُمَا رَبُّكَ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.”¹²⁹ ayetinde mülhak müsennâ olan اثنان kelimesine bakıldığında sonuna zamir gelmiş ve zamire muzâf olmuştur. Basra Ekolünden bir görüşe göre de bu kelime lafzen müfred manen müsennâdır. اثنان kelimesi فعل vezninden gelen kelime olup aslı كلوى veya كليا dır. Bunun yanında bazıları da اثنان kelimesi اخوي kelimesi gibi كلوي kelimesinin hazfedilmiş halidir.¹³⁰ Örneğin; ﴿كَلَّا الْجَنَّتَيْنِ اِنتِ اُكْلَاهَا وَلَمْ تَطْلُمِ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا﴾ “Bağların ikisi de yemişlerini verip hiçbir ürünü eksik bırakmamışlardı. İki bağın arasından bir de ırmak akıtmıştık.”¹³¹ ayetinde geçen اثنان kelimesi ya mülhak müsennâ olarak ifade edilir ya da müfred isim olarak ifade edilir. Müfred isim olarak söylenirse i‘râbı elif üzerine mukadder hareke ile i‘râblanan müfred mu‘reb isim olarak yapılır. Burada elifle merfû denilemez. Bilakis elif üzerine takdîrî damme olarak merfûdur. Takdîrî olmasının nedeni teazzurdur. Çünkü bu kelime, الْجَنَّتَيْنِ kelimesinin muzâfıdır. Mülhak olarak ifade edilirse müsennâ gibi i‘râbında niyâbet söz konusudur.¹³²

¹²⁶ Bakara 2/60.

¹²⁷ Yâsin 36/14.

¹²⁸ Nahl 16/51.

¹²⁹ İsra 17/23.

¹³⁰ es-Suyûtî, *Hem ‘u’l-Hevâmi*, C. 1, s. 138.

¹³¹ Kehf 18/33.

¹³² İbn Akil, *Şerh-u İbn Âkîl*, C. 1, s. 136.

3.3.4.4. Hüküm ve Istılahi Olan Mebnî Mülhak Müsennâ Lafızları

Bunlar (هذان، وهاتان، والذان، واللذان) lafızlarıdır. Bu kelimelerin tekileri sırasıyla هذان، وهاتان، والذان، واللذان kelimeleridir. Bu kelimelerden هذان، وهاتان ism-i işaretir. Diğer ikisi de ism-i mevsuldür. İsm-i işaret ve ism-i mevsuller mebnîdir. Ancak bunlar müsennâ olduğunda, mu‘reb olurlar ve i‘râblarını da müsennâ gibi alırlar. Binâenaleyh bu isimler, hakiki müsennâ olmazlar. Bundan dolayı mülhak müsennâ olarak i‘râblanırlar. Örneğin; ﴿هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمْ﴾ “Şu ikisi rableri hakkında çekişip duran iki taraftır. Bunlardan inkârcı olanlar için ateşten giysiler biçilmiştir, başlarının üstünden de kaynar su dökülecektir.”¹³³

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ اضْلَلْنَا مِنَ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ﴾

“İnkâra sapmış olanlar şöyle diyecekler: Rabbimiz! Bizi saptıran şu cinleri ve insanları bize göster, onları ayaklarımızın altına alalım ki herkesten daha çok aşağılanmış olsunlar!”¹³⁴

Kur’ân’ı Kerîm’de geçen bu cümlelere bakıldığında ilk ayette yer alan هَذَانِ kelimesi ile ikinci ayetteki الَّذِينَ kelimesi, müsennâ olarak gelmiştir. Aslında mebnî olan bu kelimeler değişime uğramış ve mülhak müsennâ olarak vasıflandırılmıştır. Birincisinde bu kelime merfû hâlde dammeye niyâbet elif (ل) gelirken; ikincisinde mansub hâlde fethaya niyâbet yâ (ي) şeklinde gelmiştir. Bu kelimelerin aslına bakıldığında müfred veya hakiki müsennâ olmadığı da aşikârdır. Bu yüzden bu kelimeler mülhak müsennâ olarak anılır.¹³⁵ Çünkü müsennâda var olan bir kuraldır. Mu‘reb isimlerin müsennâsı olur. Mebnî isimlerin müsennâsı da ancak (ذو، ذات) kelimeleri vasıtası ile olur. Ancak zikredilen kelimeler hem mebnî olması ve hem de mu‘reb müsennâ gibi i‘râblanması durumunda mülhak müsennâ olarak ifade edilirler. Bu durum müsennâ kuralına ek bir durumdur.¹³⁶

3.3.4.5. Müsennâyâ Delalet Eden Mülhak Müsennâ Lafızları

Arapçada bazı kelimeler müsennâ alâmetleri olmasına rağmen anlamı müfreddir. Bazı kelimeler de müfred olmasına rağmen anlam olarak müsennâdır. Bu şekilde olan lafızlara mülhak müsennâ denir.

¹³³ Hac 22/19.

¹³⁴ Fussilet 41/29.

¹³⁵ Muhammed İd, en-Nahvu'l-Musaffâ, s. 60.

¹³⁶ Muhammed Zeydân, “Mâ-Ülhika bi'l-Müsennâ fî-Lisâni'l-'Arab”, s. 31.

3.3.4.5.1. Kelime Olarak Müsennâ Anlam Olarak Müsennâ Olmayan Mülhak Müsennâ Lafızları

Arapçada bazı kelimeler, lafız olarak müsennâ gözüktür ancak anlam olarak tek bir varlığa işaret eder. Bunun nedeni kastedilen şeyin oluşum sürecini ortaya koyduğu için lafzen müsennâ şeklinde gelir. Örneğin; كلبتان kelimesi, iki demirden oluşmuş bahçelerde kullanılan bir âletin adıdır. Ayrıca bu kelimenin lafzen tekili olan كلبت kelimesi köpeğin azı dişini ifade eder. كلبتان kelimesi de iki azı dişi yerine kullanılır. Köpeğin iki azı dişinin sıkması kadar kuvvetli olduğu için bu âletin ismi olmuştur.¹³⁷ Özünde iki farklı şeyi ifade etse de tek bir eşya için kullanıldığından dolayı bu şekilde gelen kelimenin i'râbı ise müfred bir kelimenin i'râbı gibi olacaktır. Bu şekilde gelen kelimeler mülhak müsennâ olarak isimlendirilse de kelimenin semai olarak ne anlama geldiği önemlidir. Mülhak müsennâ lafızları, genel olarak müsennâ gibi niyâbet ile i'râbı olsa da bu başlıkta bu geçersizdir.

3.3.4.5.2. Anlam Olarak Müsennâ Kelime Müsennâ Olmayan Mülhak Müsennâ Lafızları

Son dönem nahiv alimlerinden Abbas Hasan'ın *Nahvu'l-Vâfi* adlı kitabında bu bahis mülhak müsennâdan sayılır. Müsennâyı delalet eden bir şey yoktur. Yani bir kelimenin artırılarak müsennâ yapılması söz konusu değildir. Ancak bu kelime anlam olarak müsennâyı işaret eder ve onun yerine kullanılır. Bundan dolayı hakiki müsennâ değil mülhak müsennâ ile ifade edilir.¹³⁸ Örneğin; شفع kelimesine bakıldığında bu kelime وتر فرد، kelimelerinin zıddıdır. Bu kelime aslında زوج وزكا kelimelerinin ikisinin bir arada bulunuşunu yani eş ve kocanın ikisini ifade eder. Kısmi olarak bu kelime müsennâ olsa da¹³⁹ lafız olarak müfred olup iki şeyi ifade eden tak bir kavramdır.¹⁴⁰ Bu kavram da semai müsennâ grubundan olup mülhak müsennâ lafızları içerisinde sayılır. Bu şekilde gelen kelimeler da müfred bir kelimenin i'râbı gibi i'râblanır. Mülhak müsenna olarak isimlendirilse de bu kelimelerde niyâbet aranmaz.

3.3.5. Cemi Müzekker Sâlim

Üç ve daha fazlasını ifade eden isme cemi denir. Kelimenin sonunda harf artırarak ya da kelimenin yapısını tamamen değiştirerek olur. Yani iki kısımdır.

¹³⁷ Müncid, "k-l-b" s. 764.

¹³⁸ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C. 1 s. 119.

¹³⁹ Muhammed İd, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, s. 61.

¹⁴⁰ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C. 1 s. 119.

Birincisi sâlim yani düzenli çoğul, ikincisi ise mükesser yani düzensiz çoğul veya kırık çoğuldur.¹⁴¹ Sâlim cemiler, cemi müzekker sâlim ve cemi müennes sâlim olmak üzere iki çeşittir. Müfred bir isim cemi yapılırken bazı harf değişiklikleri yapılır. Bu harfler, cemi müzekker sâlimde ref durumunda vâv ve nûn; nasb ve cer durumunda yâ ve nûndur.¹⁴² Cemi müzekker sâlim yaparken kelimenin sonuna sadece yâ-nûn getiren bazı Arap dilcileri olmuştur. Onlara göre kelimenin çoğul olduğunu yâ-nûn temsil eder. İ'râbı ise müfredin i'râbı gibi olup açık geldiği yönündedir. Cemi müzekker sâlimin i'râbı ile ilgili meşhur görüş; vâv ile merfû, yâ ile mansub ve mecrur olduğu yönündedir.¹⁴³ Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve şairler tarafından سَنَة kelimesinin çoğulu سنون kelimesi yâ-nûn şeklinde kullanıldığı ifade edilir. Ancak bu kelimenin kırık çoğul olarak kullanıldığı aşikar olup i'râbını da niyabeten değil zâhirî olarak alır.¹⁴⁴

İbn Mâlik *Elfiye* 'sinde şu şekilde geçmektedir:

سالم جمع عامر ومذنب

وارفع بواو وبيا اجرز وانصب

Bu beyitte cemi müzekker sâlimin i'râbının “vâv ile ref, yâ ile nasb ve cer yap” şeklinde olacağı dile getirilir.¹⁴⁵ Sadece cemisi sâlim olarak gelen kelimeler içindir. Cemisi düzenli gelmeyen ismin i'râbı müfred bir ismin i'râbı gibi açık olarak gelir. İbn Mâlik'in sözü daha açık bir ifadeyle ارفع بواو نيابة عن الضم şeklinde olur. Bu cümle, kelimenin dammeye niyâbeten vâv ile ref edileceğini ifade eder. Devamı ise, وبيا اجرز وانصب نيابة عن الكسرة في الجرّ، والفتحة في النصب şeklinde olur ve Bu cümlede bize kelimenin nasb halindeki fetha ve cer halindeki kesranın yerine yâ ile cer ve nasb olacağını zikreder.

Cemi müzekker sâlimin yapılma şartlarında şu iki şeyin olmaması gerekir. Birincisi; müzekker âkil özel isimde müenneslik tâ'sı olmaması ve müzekker isim olduğunun da aşikâr olması gerekir. Örneğin; خالد، سعيد، أحمد gibi isimlerin hiçbirinde müenneslik tâ'sı mevcut değildir. Bu kavramlar hem lafzen hem de anlam olarak müzekkerdir. Bunların cemi müzekker sâlimi ref durumunda vâv, nasb ve cer durumunda yâ ile yapılır. Şayet müzekker isimde tâ (ة) olması durumunda da bu kural geçerli değildir. Örneğin; حمزة kelimesine bakıldığında sonunda müenneslik ta'sı

¹⁴¹ el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, C. 2, s. 16.

¹⁴² Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *en-Nahvü'l-Vâzih*, C. 2, s. 88.

¹⁴³ Muhammed Hayr el-Hulvânî, *el-Vâdih fi'n-Nahv*, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 6. bs., Beyrut 2000, s. 28.

¹⁴⁴ Muhammed İd, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, s. 65.

¹⁴⁵ İbn Akil, *Şerh-u İbn Âkil*, C. 1, s. 142.

olduğundan dolayı vâv ve yâ ile cemi olmaz. Bu isimlerin cemileri mülhak cemi müzekker olarak ele alınarak elif-tâ eklenerek yapılır. Ancak Kufe ekolüne göre bu isimler sonundaki tâ (ة) atılarak ve cemi müzekker sâlim ekleri getirilerek حمزون şeklinde yapılır. Bunun yanında müenneslik tâ'sı olmayıp ismin özünde müenneslik olması durumunda da aynı durum söz konusudur. Örneğin; زينب kelimesi şeklen müzekker olsa da anlam olarak müennestir. Bu kelimenin cemisi vâv-nûn olarak yapılmayıp cemi müennes sâlimin i'râbı gibi elif-tâ şeklinde alır.¹⁴⁶

İkincisi; müzekker âkilin sıfatı da müenneslik tâ'sından yoksun olması gerekir. Örneğin; أكمل، أفضل، كاتب، عالم kelimelerine bakıldığında müenneslik tâ'sı bulunmadığından dolayı çoğulları vâv-nûn ile yapılır.¹⁴⁷ Bununla beraber kaynaklarda şartlar olarak müfredinin olması, müfredin müzekker olması, akıllı bir varlığa işaret etmesi ve müfredin cemi olabilen sâlim isimlerden olmasının gerekli olduğu yönünde şartlar getirmişlerdir.¹⁴⁸ İmâm Mâlik'in eserinde de bu şartlar beş adet olarak zikredilmiştir. Bunlar; özel isim olması, müzekker olması, ismin âkil (akıllı varlık) olması, müenneslik tâ'sından yoksun olması ve izafet ile oluşturulmuş terkeb isimden de yoksun olması şeklindedir. İlk dört şart yukarıda ifade edilen iki şart arasında mevcuttur. Son olarak izafet ile birleşmiş özel ismin olma durumundan da yoksun olması gerekir. Örneğin; بعليكون kelimesini بعليكون şeklinde cemi müzekker sâlim yapmak da doğru değildir. Buna benzer olarak معديكرب kelimesi de aynı şekildedir. Bu gibi isimlerin çoğul olması durumunda başına muzâf olarak ذُو kelimesi getirilerek yapılır ve جاء ذُو بعليكون cümlesi “Baalbek şehrinin ileri gelenleri geldi.” şeklinde ifade edilir.¹⁴⁹

Cemi müzekker sâlim, dammeye niyâbeten vâv şeklinde merfû olur. Örneğin; الْمُؤْمِنُونَ ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ “Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir.”¹⁵⁰ ayetinde geçen الْمُؤْمِنُونَ kelimesi, cümlede fail konumundadır. İ'râbı, ötreye niyâbeten vâv şeklindedir. Çünkü kelime cemi müzekker sâlim olup, şartlarını da taşımakta ve bu kelimenin müfredinde müenneslik tâ'sı yoktur.

Cemi müzekker sâlim, fethaya niyâbeten yâ olarak mansub olur. Örneğin; إِنَّ الْمُتَافِكِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ﴿الْمُتَافِكِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾ “Münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki

¹⁴⁶ Muhammed İd, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, s. 67.

¹⁴⁷ el-Küvâri, *el-Vesit Fi'n-Nahv*, s. 48.; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, C. 2, s. 17.

¹⁴⁸ er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 22.

¹⁴⁹ İbn Akil, *Şerh-u İbn Âkil*, C. 1, s. 146.

¹⁵⁰ Mü'minûn 23/1.

Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir.”¹⁵¹ ayetine bakıldığında cemi müzekker sâlim olan الْمُنَافِقِينَ kelimesi, mansub olarak gelmiştir. Cümledeki konumu itibarıyla inne’nin (إِنَّ) ismi olarak mansubdur. Nasb alâmeti de yâ’dır. Çünkü cemi müzekker sâlim olup fethaya niyâbet yâ şeklinde nasb olmuştur.

Cemi müzekker sâlim, kesraya niyâbeten yâ olarak mecrur olur. Örneğin; ﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ *Biz Nûh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.*¹⁵² ayetinde geçen النَّبِيِّينَ kelimesi, cemi müzekker sâlim bir isimdir. Cümledeki konumu ise m’atuf bir kelimedir. M’atuf kelime, m’atûfun aleyhe yani atfedildiği kelimeye uymalıdır. Bu cümlede m’atûfun aleyh نُوح kelimesidir. Bu kelime harfî cerden sonra gelmiş mecrûr bir isimdir. النَّبِيِّينَ kelimesinin i’râbı kesraya niyâbeten yâ şeklinde mecrur olduğu yönündedir. Çünkü cemi müzekker sâlimin şartlarını taşıyan bir isimdir.¹⁵³

3.3.6. Mülhak Cemi Müzekker Sâlim

İ’râb olarak cemi müzekker sâlime benzer. Ancak hakiki olarak cemi müzekker sâlim değildir. Mülhak müsennâ’da geçtiği gibi mülhak cemi müzekker de i’râb yönüyle cemi müzekker sâlim gibi i’râb edilir. Bunun da i’râbı harf ile olur. Gelen rivâyete göre de dilde i’râbı mu’rebdir. Ref durumunda vâv, nasb ve cer durumunda yâ ile i’râb olur. İbn Mâlik eserinde mülhak cemi müzekker ile ilgili şu beyitlere yer vermiştir:

وبابه أُلْحَقَ، و(الأهلون)	وشبه ذين، وبه (عشرون)
و(أرضون) شذَّ و(السَّيُونَا)	(أولو) و(عالمون) (عليون)
ذا الباب، وهو عند قومٍ بَطَرْدُ	وبابه ومثل (حينٍ) قَدْ يَرْدُ

İbn Mâlik 36.beyitte, mülhak cemi müzekker sâlimin oluşumunda alem ve sıfat olarak cemi müzekker sâlime benzediğini ifade eder.¹⁵⁴

Mülhak cemi müzekker sâlimin taksimatı ile ilgili nahivciler arasında ayrılık söz konusu olsa da yaptığımız araştırmada mülhak cemi müzekker sâlimin çeşitleri olarak sunduğumuz kelimelerin hepsinin bütün nahivciler tarafından mülhak adı altında ifade edildiğini söyleyebiliriz.

¹⁵¹ Nisâ 4/142.

¹⁵² Nisâ 4/163.

¹⁵³ el-Küvâri, *el-Vesit Fi’n-Nahv*, s. 48.

¹⁵⁴ İbn Akil, *Şerh-u İbn Âkîl*, C. 1, s. 152.

3.3.6.1. Mülhak Cemi Müzekker Sâlim'in Çeşitleri

Mülhak cemi müzekker sâlimin çeşitleri, i'râb olarak cemi müzekker sâlime benzer. Ancak hakiki olarak cemi müzekker sâlim değildir. Bu kelimelerin de i'râblarında niyâbet söz konusudur.

3.3.6.1.1. Sıfat

Eğer sıfat, kendi özelliği dışında kullanılıyorsa cemisi mülhak olarak anılır. Örneğin; ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ﴾ “*Kuşkusuz hayat veren de öldüren de biziz; her şeyin son sahibi de biz oluruz.*”¹⁵⁵ ayetiyle; ﴿فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ﴾ “*Ölçüleri biz koyduk; ne de güzel ölçmüşüzdür!*”¹⁵⁶ ayetinde geçen الْوَارِثُونَ ve الْقَادِرُونَ kelimeleri bu cümlelerde sıfat görevindedir. Buradaki amaç, sıfatın o özelliği tam anlamıyla yerine getirdiği değil, o özelliğin bir parçası olduğundan dolayı kullanılır. Ancak bu durum, Allah’a has sıfatlar olan الرّحيمون والحكيمون kelimelerinde kullanılmaz.¹⁵⁷ Bu kelimeler sadece ona ait bir lafız olarak kullanıldığı için mülhak cemi değil normal cemi müzekker salim olarak ele alınır. Bunun yanında ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ “*Bu kitabı hiç kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyacak olan da yine biziz.*”¹⁵⁸ ayetinde geçen حَافِظُونَ kelimesi de aynı şekilde mülhak cemi müzekker salimdir. Çünkü burada kastedilen Kur’ân’ın koruyucuları olan hafızlardır. Hafızlar dolaylı olarak koruma faaliyetinde olduğu için bu ayette de mülhaklık söz konusudur. Bu şekilde gelen sıfatlar mülhak cemi müzekker salim olup i'râblarını niyâbeten alırlar.

3.3.6.1.2. Cümû' İsimler

Bu isimler عَالِمُونَ أُولُو، kelimeleridir. Örneğin; جاء أُولُو الْعِلْمِ “İlim sahibi kimse geldi.”, أَحَبُّ أُولِي الْعِلْمِ “İlim sahibi kimseyi severim.”, هذا عيد أُولِي الْعِلْمِ “Bu, ilim sahibi kimsenin bayramıdır.” cümlelerinde geçen أُولُو kelimesi, صاحب kelimesinin yerine kullanılır. Cümlede daima muzâf konumundadır. İ'râbının dammeye niyâbeten vâv (و) olarak merfû, fethaya niyâbeten yâ (ي) olarak mansub, kesraya niyâbeten yâ (ي) olarak mecrur olduğu görülür.

¹⁵⁵ Hicr 15/23.

¹⁵⁶ Mürselât 77/23.

¹⁵⁷ en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l-'Arabiyye*, s. 43.

¹⁵⁸ Hicr 15/9.

3.3.6.1.3. Elfâzul ‘Ukûd

Bu kelimeler; عشرون وثلاثون وأربعون vb. sayılarıdır. Mana ve lafız yönüyle çoğuludur. Bu sayılar cemi müzekker sâlim gibi i‘râb alırlar. Örneğin; ﴿وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ﴾ “Karnında taşıması ve süttten kesmesinin süresi otuz aydır. Nihayet çocuk olgunluğuna ulaşip kırk yaşına girince...”¹⁵⁹, ﴿تَعْرِجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ﴾ “Melekler ve rûh O’na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.”¹⁶⁰, ﴿فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فِاطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِينًا﴾ “Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur.”¹⁶¹ ayetlerinde geçen ثَلَاثُونَ, أَرْبَعِينَ, سِتِّينَ kelimelerinin merfû, mansub ve mecrur halleri verilmiştir. Bu kelimeler i‘râblarını ref durumunda damme yerine vâv (و), nasb durumunda fetha yerine yâ (ي), cer durumunda ise kesra yerine yâ (ي) aldığı görülür.

3.3.6.1.4. Bütün Şartları Taşımayan Düzenli Cemiler

Bunlar; أهلون وأبون وأخون وهنون وإوزون ووابلون isimleridir. Örneğin bu isimlerden أهلون kelimesi أهل kelimesinin çoğuludur. Bu kelime özel isim ya da sıfat değildir. Bu kelime رجل gibi câmid cins isimdir.¹⁶² Bu isimler de mülhak cemi müzekker olup i‘râblarını niyâbet olarak alır. Örneğin; ﴿شَعَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا﴾ “Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah’ın bizi bağışlamasını iste.”¹⁶³, ﴿وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ “İman edenler, gerçek anlamda kayba uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini hem kendilerine uyanları ziyan edenlermiş meğer! diyecekler.”¹⁶⁴, ﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا﴾ “Tam aksine siz, resulün ve müminlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini sandınız.”¹⁶⁵ ayetlerinde geçen أَهْلُونَا, وَأَهْلِيَهُمْ, وَأَهْلِيَهُمْ kelimelerinin cümledeki i‘râbının dammeye niyâbeten vâv (و) olarak merfû, fethaya niyâbeten yâ (ي) olarak mansub, kesraya niyâbeten yâ (ي) olarak mecrur olduğu görülür.

3.3.6.1.5. Bazı Kırık Çoğullar

Bunlar; بنون وأرضون وذوو وسنون isimleridir. Bu kelimelerin i‘râbları cemi müzekker sâlimin i‘râbı gibi olur. Örneğin; ﴿قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ﴾ “Allah,

¹⁵⁹ Ahkâf 46/15.

¹⁶⁰ Meâric 70/4.

¹⁶¹ Mücâdele 58/4.

¹⁶² en-Nâdirî, Nahvu ‘l-Lugati ‘l-‘Arabiyye, s. 44.

¹⁶³ Fetih 48/11.

¹⁶⁴ Şûra 42/45.

¹⁶⁵ Fetih 48/12.

‘Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?’ diye sorar.”¹⁶⁶, ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾ “Kur’ân’ı parçalara ayıranlar yok mu.”¹⁶⁷, ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ﴾ “O inkârcılara ne oluyor ki (inkâr veya alay etmek için) grup grup sağdan soldan sana doğru koşuyorlar.”¹⁶⁸ ayetlerinde geçen سَنِينَ, عِضِينَ, عِزِينَ kelimeleri mülhak olup i‘râbı cemi müzekker sâlim gibi dammeye niyâbeten vâv (و) olarak merfû, fethaya niyâbeten yâ (ي) olarak mansub, kesraya niyâbeten yâ (ي) olarak mecrur şeklinde yapılır.¹⁶⁹

3.3.6.1.6. Cemi Olarak İsimlendirilen Kelimeler

Bunlar; رأيت, جاء سعدون, سعدون وحمدون وزيدون isimleridir. Örneğin; “Sa’dlar geldi.” رأيت سعدون سعدون “Sa’dları gördüm.” ذهبت الي حمدين, “Hamdlere gittim.” cümlelerinde geçen سعدون kelimelerinin i‘râblarıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Genel kabul, cemi müzekker sâlim gibi i‘râb olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre i‘râbı, dammeye niyâbeten vâv (و) olarak merfû, fethaya niyâbeten yâ (ي) olarak mansub, kesraya niyâbeten yâ (ي) olarak mecrur şeklinde yapılır. Bunun yanında hareke ile i‘râb olur diyenler de vardır. Bu durumda damme ile merfû, fetha ile mansub ve kesra ile mecrûr olarak zâhirî bir şekilde i‘râb alır.¹⁷⁰

3.3.7. Cemi Müennes Sâlim

Cemi müennes sâlim, dişil isimler kurallara uygun olarak çoğul olan kelimelere denir. Bu kelimelerin sonuna (ات) getirilerek yapılır.¹⁷¹ Örneğin; زينبات ونجويات وظلمات bu yapılaş şekillerinden bazılarıdır. Cemi müennes sâlimin i‘râbı, damme ile merfû, fethanın yerine kesra ile mansub ve kesra ile mecrûr olur. Burada niyâbete konu olan kısım cemi müennes sâlimin mansub olduğu durumdaki i‘râbıdır. Örneğin; المتفوقات “Başarılı kadınlar çoktur.” cümlesindeki المتفوقات kelimesi merfûdur ve i‘râbını damme şeklinde zahiri olarak almıştır. Cer durumunda da zahiri olarak i‘râbını alır. Örneğin; قرأت عشر صفحات “On sayfa okudum.” cümlesindeki صفحات kelimesinin i‘râbını zahiri olarak kesra şeklinde almıştır. Ref ve cer durumu niyâbete konu değildir. Nasb durumu ile ilgili; رأيت المتفوقات “Başarılı kadınları gördüm.” örneğinde المتفوقات

¹⁶⁶ Müminûn 42/112.

¹⁶⁷ Hicr 15/91.

¹⁶⁸ Meâric 70/ 36.

¹⁶⁹ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 46.

¹⁷⁰ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 47.

¹⁷¹ Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *en-Nahvü’l-Vâzih*, C. 2, s. 92; Muhammed İd, *en-Nahvu’l-Musaffâ*, s. 71.

kelimesi, i'râbını fethaya niyâbeten kesra şeklinde almıştır. Bu kelimenin i'râbı, مفعول به منصوب بالكسرة نيابة عن الفتحة şeklinde ifade edilir.

3.3.7.1. Cemi Müennes Sâlim Çeşitleri

Bir eşya ya da şahsa ait bir ismin sonunda (ة) olması, o ismin müennes olduğunu göstermektedir. Bazen kelimenin müfredinde olmayıp cemisi de kelimenin sonuna (آت) getirilerek yapılan kelimeler de müennes grubuna girmektedir. Bu kelimelerin her birinin cemisi i'râbta mansub olma durumunda niyâbetlik söz konusudur. Cemi müennes sâlimin çeşitleri yedi adettir.¹⁷²

3.3.7.1.1. Müennes Özel İsimler

Sonunda müenneslik alâmeti veya müennesliğe işaret eden harf mevcuttur. Sonunda müenneslik alâmeti olmayanlar da vardır. Bunlardan bazıları سميرة ج سميرات، نجوى ج نجويات vb. isimlerdir. Bununla beraber sonunda müenneslik alâmeti olmayanlar da vardır. Bunlardan bazıları نوال ج نوالات، تمام ج تمامات vb. isimleridir. Bu şekilde olan kelimeler çoğul yapılırken sonuna (ات) getirilerek yapılır.

3.3.7.1.2. Müenneslik (ة)sı Eklenmiş İsimler

Müenneslik tâ'sı (ة) eklenmiş isimlerin birçok çeşidi vardır. Müenneslik tâ'sı olan عاملة; özel isimler سميحة، özel isim olmayan معلمة، صناعة; lafzî ve mânevî müennesler طلحة، غادة vb. isimler bu gruba girer. Bu kelimelerin çoğulları kelimenin sonuna (ات) getirilerek yapılır.¹⁷³

3.3.7.1.3. Elif-i Maksure ve Memdûdeyle Müennes Olan İsimler

Bunlar; صحراء، زهراء، حبلى vb. isimleridir. Bu şekilde olan isimlerin çoğulları، صحراوات (ات) getirilerek yapılır.

3.3.7.1.4. Akılsız Müzekker Küçültmeler

Bunlar; قمير، دريهم، حمير vb. kelimeleridir. Bu kelimelerin çoğulları (ات) getirilerek قميرات، دريهمات، حميرات şeklinde yapılır.

3.3.7.1.5. Akılsız Müzekker Sıfatlar

Bunlar; جبال عاليات، أيام خاليات، شوارع واسعات vb. isimleridir. Bunların da çoğulları (ات) getirilerek yapılmıştır.

¹⁷² en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l-'Arabiyye*, s. 48.

¹⁷³ en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l-'Arabiyye*, s. 49.

3.3.7.1.6. Tamlama ile Oluşmuş Akılsız İsimler

Bunlar; بنات عرس، ذوات vb. isimlerdir. Bu kelimelerin çoğulları ذوات بنات عرس، ذوات القعدة şeklinde yapılır.

3.3.7.1.7. Bazı Kırık Çoğullar

Bunlar; سرادق، سرادقات، حمامات، حمام vb. isimleridir. Bu kelimelerin çoğulları، سرادقات، سرادق şeklinde yapılır.

Sonuç olarak burada bahsedilen müennes isimlerin çoğulları yapılırken kelimenin sonuna (ات) getirilerek yapılır. Bu şekilde (ات) ile yapılan her çoğul nasb alâmetini aslî olarak değil de niyâbeten aldığı için konumuzun içerisinde yer alır.

3.3.8. Mülhak Cemi Müennes Sâlim

Mülhak cemi müennes sâlim, i'râbda her yönüyle cemi müennes sâlime uyar. Ref durumunda damme, nasb durumunda kesranın yerine fetha ve cer durumunda ise kesra alır. Konumuz gereği biz sadece nasb durumunu ele alacağız.

3.3.8.1. Mülhak Cemi Müennes Sâlim Çeşitleri

Mülhak cemi müennes sâlim iki çeşittir.

3.3.8.1.1. أولات Kelimesi

Bu kelimenin müfred olarak manası أولات kelimesi olup صاحبة anlamına gelir. أولات kelimesi izafet olarak kullanılır. Bu kelime damme ile merfû, kesra ile mecrur ve fethaya niyâbeten kesra ile mansub olur.¹⁷⁴ Örneğin; بناتك أولات أدب “Kızların edep sahibidir.” cümlesinin i'râbına bakıldığında أولات kelimesi haber olup aynı zamanda أدب kelimesinin muzâfıdır. İ'râbını zâhirî olarak damme ile almıştır. Başka bir örnek olarak; وجدت أخواتك أولات علم “Kız kardeşlerinin ilim ehli olduğunu gördüm.” cümlesine bakıldığında أولات kelimesi mef'ûl olup aynı zamanda علم kelimesinin muzâfıdır. İ'râbı ise mef'ûl olduğundan dolayı mansubdur. Fethaya niyâbeten kesra ile i'râb almıştır. Örneğin; أخذت العلم عن معلّّات أولات ثقافة واسعة “Geniş kültüre sahip bayan öğretmenlerden ilim öğrendim.” cümlesinde أولات kelimesi muzâf olmuştur. Mecrûr olduğundan dolayı i'râbını zâhirî olarak kesra şeklinde almıştır.¹⁷⁵

¹⁷⁴ en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l-'Arabiyye*, s. 53.

¹⁷⁵ Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, C. 1, s. 165.

3.3.8.2. Bazı Özel Kelimeler

Bunlar; عزات، عنايات، جهالات، زينات، أذرعَات، عرفات، حالات kelimeleridir. Bu kelimeler müzekker, müennes veya mekâna özel isim olduğunda mülhak cemi müsennes sâlim olurlar. Bunların i'râblarıyla ilgili üç görüş vardır. Bu kelimelerin i'râbın her halinde tenvinli olduğu görüşü en meşhur olanıdır.¹⁷⁶ Örneğin; هذه عناياتٌ سلمتُ على عناياتٍ “Bunlar korumadır.” زرت عناياتٍ “Korumaları ziyaret ettim.” سلمتُ على عناياتٍ “Korumalara selam verdim.” cümlelerine bakıldığında عناياتٍ kelimesinin nasb durumunda cümledeki konumu mef'ûldür. İ'râb alâmeti ise fethaya niyâbeten kesradır. Diğerlerinde niyâbet söz konusu olmadığı için konumuzun dışındadır.

Diğer bir görüş, bu kelimelerin i'râbın bütün hallerinde tenvinsiz olduğudur. Bu görüş dilcilerin bazıları tarafından kabul görmüştür. Bu durumda cümleler هذه عناياتٌ ، سلمتُ على عناياتٍ ، سلمتُ على عناياتٍ şeklinde olur. Anlam aynı şekildedir. Bu görüşe göre عناياتٍ kelimesinin i'râb alâmeti fethaya niyâbeten kesradır.

Bir üçüncü görüş de İmru'ülkays b. Hucr'un (ö. 540) görüşüdür. Ona göre bu kelimeler gayri munsariftir. Bu düşünceye göre cümleler; هذه عناياتٌ، زرت عناياتٍ، سلمتُ على عناياتٍ şeklinde olur. İ'râbı da gayri munsarif gibi hüküm alır.¹⁷⁷

3.3.9. Gayri Munsarif

Gayri munsarif, memnû'un mine's-sarf olarak da isimlendirilmiş olup Arapçada kelimelerin konumları itibarıyla cer ve tenvinden bir defada men edilmesi şeklinde tarif edilir. Gayri munsarifin tanımı ile ilgili farklı görüşler de mevcuttur.¹⁷⁸ Bu kısmı anlamak için mu'rebin bölümlerini anlamaya ihtiyaç vardır.

Mu'reb isimler iki kısımdır. Birincisi; zâhirî ve takdîrî hareke ile i'râb olur. Bunlar; damme ile merfû, fetha ile mansub, kesra ile mecrûr olur. İsmi her halinde tenvin gelebilir. Bu kısım mu'reb munsarif isim olarak adlandırılır. Örneğin; نَجَحَ عَلِيٌّ “Ali başarılı oldu.”، أَحَبُّ عَلِيًّا “Ali'yi severim.”، لَعَبْتُ مَعَ عَلِيٍّ “Ali'yle oyun oynadım.” cümlelerine bakıldığında عَلِيٌّ kelimesi, her durumda tenvinli olarak gelmiştir. Bununla beraber bu kelimeler i'râbını her durumda zâhirî olarak, ref halinde damme, nasb halinde fetha, cer halinde de kesra şeklinde almıştır. Bunla beraber; الْهَدَى جَرِيدَةُ أُسْبُوْعِيَّةٍ

¹⁷⁶ en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l-'Arabiyye*, s. 53.

¹⁷⁷ en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l-'Arabiyye*, s. 53.

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Aladdin Gültekin, “Arap Gramerinde Gayr-ı Munsarif Kelimelerin Cümle İçinde Farklı Kullanımları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (Aralık 2017), s. 196.

“Hüdâ haftalık gazetedir.”, اشتريت جريدة الهدى, “Hüdâ’yı okudum.”, قرأت الهدى, “Hüdâ gazetesini satın aldım.” örneklerine bakıldığında maksur isim olan الهدى kelimesi, ismin her halinde takdîrî i‘râb alacağından dolayı hareke almamıştır.

İkincisi ise; damme ile merfû, fetha ile mansub, kesraya niyâbeten fetha ile mecrûr olan isimlerdir. Bu şekilde i‘râb olup tenvin alamayan isimlere gayri munsarif ya da memnû‘un mine’s-sarf denir.¹⁷⁹ Örneğin; نَجَّحَ عُمَرُ “Ömer başarılı oldu.”, أَحَبَّ عُمَرُ “Ömer’i severim.”, لَعَبْتُ مَعَ عُمَرَ “Ömer’le oyun oynadım.” cümlelerinde geçen عُمَرُ kelimesinin cer halindeki i‘râb durumu niyâbetin konusudur. İ‘râbı da “megrûrun bi’l-fetha niyâbeten ani’l kesra” şeklinde ifade edilir. Yani cer alâmetini kesranın yerine fetha şeklinde almış olmasıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi bazı kelimeler dilciler tarafından gayri munsarif olarak tabir edilmiştir.¹⁸⁰

Gayri munsarif bir kelimenin cer konumunda aslî olarak irab alamadığı için niyâbete konu olmuştur. Örneğin; ﴿وَإِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا﴾ “Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile karşılık verin. Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır.”¹⁸¹ ayetinde geçen بِأَحْسَنَ ifadesinde anlatılan niyâbetlik söz konusudur.

Gayri munsarifin tarifine bakıldığında diciler arasında görüş ayrılığı mevcuttur. Ortak olan yönüne bakıldığında tenvini alınmış bir isim olduğudur. Gayri munsarifin birçok çeşidi vardır. Bu çeşitlerin her biri ayrı başlık altında verilmeyecektir. Çünkü gayri munsariflerin her bir çeşidinin i‘râbı aynı olacağından dolayı bir örnek vermek yeterli olacaktır.

Bunun yanında gayri munsarif olan bir isim (أل) takısı veya bir isme muzâf olursa bu durumda mecrûr halinde zâhirî olarak i‘râblanır. Örneğin; ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yarattık.”¹⁸² ayetinde geçen gayri munsarif olan أَحْسَنِ kelimesi muzâf olduğundan dolayı zâhirî olarak i‘râblanmış olup niyâbet konusunun dışındadır. Başka bir örnek olarak zikredilen; ﴿مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ “Bu iki grubun durumu, kör ve sağır olan kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. Bunlar eşit olur mu? Hâlâ ibret almıyor

¹⁷⁹ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 54.

¹⁸⁰ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 53.

¹⁸¹ Nisâ 4/86.

¹⁸² Tîn 95/4.

musunuz?”¹⁸³ ayette geçen gayri munsarif, (ال) ile marife olduğundan dolayı zâhirî olarak i‘râb almış olup niyâbet konusunun dışındadır.¹⁸⁴

3.3.10. Beş Fiil

Beş fiil, sonuna tesniye elif’i, cemi vâv’ı mahataba yâ’sı birleşen muzâri fiiller için kullanılır. Bunlar; (يفعلان ، يفعلون ، تفعلان ، تفعلون) kelimeleridir. İ‘râbına bakıldığında her durumda da niyâbetin konusu içine girdiği görülür. Ref durumu dammenin yerine nûn’un sübûtuyla, nasb ve cezm durumu fetha ve sükûnun yerine nûn’un düşürülmesi ile olmaktadır.

3.3.11. Sonu İletli Muzâri Fiil

Sonu illetli muzâri fiil demek fiilin sonunda elif, vâv ve yâ olması demektir.

3.3.11.1. İletli Harfin Elif-i Maksûre (ى) Olması

Muzâri fiilin sonundaki illetli harf elif olursa; يلقى، ينسى، ينهى، يسعى kelimelerinde olduğu gibi bu durumda kelimenin i‘râbı, görünüşteki özürden dolayı takdîrî damme ya da fetha olur. Cezm durumunda ise sükûna niyâbeten elif düşürülerek yapılır. Elifin öncesindeki fetha buna delil olarak kalır.¹⁸⁵ Örneğin; تسعى الحكومة لعقد مؤتمر وطني” cümlesinde geçen تسعى kelimesi cümlede merfû konumundadır ve i‘râbı, “*merfû’un bi’ddâmmeti’l-mukaddereti, mene’a min zuhûrihâ et-te’azzür*” şeklinde yapılır. Bunun yanında nasb durumuyla ilgili لن تسعى إلا للخير “Sadece iyilik için çaba göstereceksin.” örneğinde geçen sonu illetli muzâri fiilin i‘râbı, nasb eden لن edatından dolayı mansub konumunda olup i‘râbını takdîrî olarak almıştır. İlâveten cer durumu ile ilgili لا تسع إلا للخير “Sadece iyilik için çalış.” Örneğinde olduğu gibi illetli muzâri fiilin i‘râbında niyâbetin söz konusu olduğu görülür. تسع kelimesinin i‘râbı، فعل مضارع مجزوم بحذف فعل مضارع مجزوم بحذف şeklinde ifade edilir. Sonu illetli muzâri fiil meczum yapılırken cezm yerine illet harfî düşürülür. Bu illet harfinin düşürüldüğünün işareti ise düşen illet harfinden önceki harfin harekesinin fetha olmasıdır.¹⁸⁶

¹⁸³ Hud 11/24.

¹⁸⁴ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 55.

¹⁸⁵ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 78.

¹⁸⁶ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 78.

3.3.11.2. İletli Harfin Vâv(و) ve Yâ (ي) Olması

Muzâri fiilin sonundaki illetli harf vâv olursa; يعلو، يرجو، يحلو ya da yâ olursa; يشفي، يسري، يطوي، يبني vb. kelimeleridir. Bu kelimelerin i'râbı, görünüşteki özürden dolayı takdîrî damme ya da zâhirî fetha olur. Cezm durumu ise sükûna niyâbeten illet harfinin düşürülmesiyle yapılır. Vâv'ın öncesinde bulunan damme veya yâ'nın öncesinde kesra da buna delil olarak kalır.¹⁸⁷ Örneğin; الأديان تدعو إلى الحق والخير “Dinler, milletlerin inşasını sağlayan doğruluk, iyilik ve ahlak çağrısı yaparlar.” cümlesinde geçen illetli muzârinin i'râbı, “*merfû 'un bi 'd-dammeti 'l mukaddereti, mene 'a min zuhûrihâ et-te 'azzür*” şeklinde ifade edilir.

Nasb durumu ile ilgili; لن أدعو إلا إلى التسامح والمحبة “Sadece hoşgörü ve sevgiye çağıracağım.” cümlesi ile أتمنى أن أبنى بيتاً مستقلاً “Müstakil bir ev inşâ etmek istiyorum.” cümlesine bakıldığında sonu illetli muzâri fiil, nasb eden لن ve أن edatlarından dolayı mansub konumunda olup i'râblarını zâhiren fetha olarak almışlardır.

Cezm durumu ile ilgili; لا تدع إلا إلى التسامح والمحبة “Hoşgörü ve sevgiye çağır.” cümlesi ile لم أبن غير هذا البيت “Bu evden başka ev yapmadım.” cümlesinde geçen sonu illetli muzâri fiilin i'râbında aynı şekilde niyâbet söz konusudur. تدع kelimesinin i'râbı, فعل مضارع مجزوم بحذف حرف العلة نيابة عن الجزم şeklinde ifade edilir. Sonu illetli muzâri fiil meczum yapılırken cezm yerine illet harfî düşürülür. Bu illet harfinin düşürüldüğünün işareti ise düşen illet harfinden önceki harfin harekesinin damme olmasıdır.

Aynı cümlede olan أبن kelimesinin i'râbı فعل مضارع مجزوم بحذف حرف العلة نيابة عن الجزم şeklinde ifade edilir. Sonu illetli muzâri fiil meczum yapılırken cezm yerine illet harfî düşürülür. Bu illet harfinin düşürüldüğünün işareti ise düşen illet harfinden önceki harfin harekesinin kesra olmasıdır.¹⁸⁸

¹⁸⁷ en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l-'Arabiyye*, s. 78.

¹⁸⁸ en-Nâdirî, *Nahvu 'l-Lugati 'l-'Arabiyye*, s. 78.

4. SONUÇ

Arap Dili ve Belagatı, tarihsel ve kültürel açıdan zengin bir disiplindir ve birçok alanda etkisini göstermektedir. Dilin doğru ve etkili kullanımı, bir kişinin düşüncelerini ifade etmesi ve etkileşim kurması için hayati önem taşır. Bu nedenle, niyâbet gibi dilin önemli kavramlarını anlamak, dilin etkili kullanımı için çok önemlidir. Araştırmamız, Arap Dili ve Belagatı'ndaki “niyâbet” kavramına odaklanmıştır. Niyâbet terimi, bir kişinin muhatabını anlamasına yardımcı olan bir dil ögesi olarak incelenmiş ve bu kavramının konuşma ve yazma konusunda birçok kolaylık sağladığı görülmüştür.

Araştırma iki bölümde ortaya konulmuştur. Birinci bölümde “Kelimedeki Niyâbet”, ikinci bölümde ise “İ'râbda Niyâbet” konusu ele alınmıştır. Her iki başlıkta da niyâbet terimi, birinin yerine diğerinin geçmesi şeklinde olduğu görülmüştür. Niyâbete dair başlıkların birçoğuna Kur'an'ı Kerim'den örnekler bulabilmemiz bizi Kur'an'ın belagat yönünden etkili olduğu sonucuna iletmıştır. Ayrıca bu kavramın şiir ve nesirin yanında günlük konuşmalarda da kullanılması bizi bu kavramın her zaman güncelliğini koruduğu kanaatine iletmıştır.

Birinci bölümde, kelimedeki niyâbet başlığı altında nâib-i fail ve çeşitleri, nâib-i meful-ü mutlak ve sedde mesedde'l-haber alt başlıkları incelenmiştir. Kelimedeki niyâbetin nahivciler arasında kullanılış yönleriyle ilgili farklılıkların olması bu kullanımı hakkında tartışmaların olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

İkinci bölümde, i'râbda niyâbet başlığı altında i'râb ve binâ, aslî ve ferî irabın alâmetleri açıklanmış; niyâbet ile i'râbın konuları da dile getirilmiştir. Bu bölümde hareketlerin birbiri yerine kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu kullanım i'râbda çeşitliliğe neden olsa da konuşma dili açısından kolaylık ve zenginlik sağladığı görülmüştür.

Sonuç olarak, “niyâbet” terimi, kelime ve cümle yapılarındaki kullanımlarıyla konuşmada ve konuşmayı anlama konusunda kolaylık sağlar. Arap dilinin güçlü yönlerinden biri olan niyâbet kavramı, etkili bir konuşma için gerekli olan birçok unsuru içermektedir.

EKLER

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada aşağıda geçen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

Harfler			
ء	,	ض	ḍ / ź
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k
خ	ḫ	گ	g
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	ڤ	ñ
ژ	j	و	v
س	s	ه	h
ش	ş	ي	y
ص	ş	ة	ta
Sesler ve Uzatmalar			
ال	el-	آ	â
َ	e/a	ي	î
ِ	ı/î	و	û
ُ	u /ü		

Yukarıda verilen transkripsiyon sisteminden farklı olarak:

a) Harf-i tarif ile gelen kelimenin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. Örnek: es-Suyûtî

b) İzafet terkîbi şeklinde bulunan ibarelerde (şahıs adı, kitap adı vb.) ve vasl gerektiren yerlerde muzâfın i’rabı, yazıda gösterilmiştir. Örnek: Dâru’l Kütübi’l İlmiyye

ā ḥ Ḫ ḥ Ḫ z Z ş Ş ž đ Ž Đ ṭ Ṭ ẓ Z ġ Ķ K ū Ū ī Ī

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, Kahire 1896.
- Avcı, Câsim, “Nâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 311-312.
- Aybakan, Bilal, “Niyâbet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 161-163.
- Aydınlı, Abdullah, “İhtisar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 572-573.
- Bâbe’ir, Abdullah Salih Amr, *Zâhiratu’n-Niyâbe fi’l-‘Arabiyye*, Dâru Hadramevt li’l-Diraseti ve’n-Neşr, Yemen 2009.
- Berakât, İbrahim İbrahim, *en-Nahvu’l-‘Arabî*, C. 5, Dâru’n-Neşr lil-Câmiât, Mısır 2007.
- Birişik, Abdulhamit, “İ’râbü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 376-379.
- Cum’â, ‘Ammad Ali, “Kavâ'idü Lugati'l-‘Arabiyye”, *Silsiletü el-‘Ulûmi’l-İslamiyyeti el-Müeyyessa*, 1/ 5, Riyad 2006.
- Çağmar, M. Edip, “Arap Dilinde Tağlib”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2, 2002, s. 108. ss. 95-111.
- Çanga, Mahmud, *Kur’ân’ı Kerîm Lügati (İlâvelerle Mu’cemü’l-Müfehres)*, Timaş Yayınları, 6. bs., İstanbul 2016.
- Çıkar, Mehmet Şirin, “Arap Gramer İlminde Zamir-Adılın Zikri Konusu Üzerine”, *Oş Devlet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, S. 14-15, 2011, ss. 167-175
- Durmuş, İsmail, “Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, ss. 57-59.
- Durmuş, İsmail, “Seci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 273-275.
- Durmuş, İsmail, vd., “Kafiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 149-153.
- Ebû'l-‘Abbâs, Muhammed ‘Ali, *el-İ’râbu’l-Müeyyesser ve’n-Nahv*, Dâru’t-talâ‘i, Kâhire 1998.
- el-‘İclî, Ebu’n-Necm el-Fadl b. Kudâme b. ‘Ubeyd, *Divân-ı Ebu’n-Necm el-‘İclî*, (thk.) Muhammed Edîb ‘Abdulvâhid Cumrân, Mecme‘u’l-Luğati’l-‘Arabiyye, Dimaşk 2006.
- el-‘Useymîn, Muhammed Sâlih, *Şerhu’l-Acurrûmiyye*, Mektebetü’r-Ruşd, Riyad 2005.
- el-Bağdâdî, Ömer b. Bâyezîd Abdülkâdir, *Hizânetü’l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni’l-‘Arab*, 3. bs., (thk.) Abdusselâm Muhammed Hârun, C. 7, Mektebetü’l- Hanci, 4. bs., Kahire 1997.
- el-Cârim Ali ve Mustafa Emin, *en-Nahvü’l-Vâzih fî-Kavâidi’l-Lügati’l-Arabiyye*, C. 2, Mektebetü’l Büşra, 1. bs., Pakistan 2011.
- el-Galâyînî, Mustafâ, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, C. 3, el-Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut 1994.
- el-Hâşimî, Ahmed, *el-Kavâidu’l-Esâsiyye*, Dâr’ul-Kütübi’l-‘İlmiye, Beyrut 1988.
- el-Herevî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Esrârü’l-Merfû‘a fî’l-Ahbari’l-Mevzû‘a (el-Mevzû‘atü’l-kübrâ)*, (nşr.) Muhammed es-Sabbâğ, 2. bs., Mektebetü’l İslâmî, Beyrut 1986.

- el-Hulvânî, Muhammed Hayr, *el-Vâdih fi'n-Nahv, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs*, 6. bs., Beyrut 2000.
- el-İsfâhânî, er-Râgıb, “n-v-b”, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân*, (thk.) Safvân 'Adnân Dâvûdî, C. 32, Dârü's-Şâmiyye, Beyrut 2009.
- el-Kârî, Ali, *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, Dâru'l Fikr, C. 9, Beyrut 2002.
- el-Kindî, Ebû't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrût, Beyrut 1983.
- el-Küvârî, Kâmile, *el-Vesit fi'n-Nahv*, (thk.) Muhammed b. Hâlid el-Fâdıl, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2018.
- el-Yesûî, Luvîs Ma'lûf, “n-v-b” *el-Müncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Dâru'l-Meşrık, Beyrut ts..
- el-Yesûî, Luvîs Ma'lûf, “s-d-d”, *el-Müncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Dâru'l-Meşrık, Beyrut ts..
- en-Nâdirî, Muhammed Es'ad, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2. bs., Beyrut 1997.
- en-Nîsâbü'rî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, (thk.) Naim Hasen Zarzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Erdem, Mehmet, “İbadetlerde Niyâbet Problemi Üzerine Bir İnceleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/2, 2007, ss. 217-239.
- er-Râcihî, Abduh, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1. bs., Beyrut 1972.
- es-Samarraî, Fâdıl Sâlih, *Me'âni'n-Nahv*, C. 2, Dâru'l-Fikr, Ürdün 2000.
- es-Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, (nşr.) Ahmed Şemsuddîn, C. 1, Dâru'l-Kütûbi'l-'İlmiyye, 1. bs., Beyrut 1998.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk, *el-Muvâfakât*, (thk.) Ebû Ubeyde Meşhûr Hasen Âlu Selmân, C. 2, Dâru İbn Affân, Huber 1997.
- Feyyâz, Süleyman, *en-Nahvu'l-'Asrî*, Merkezü'l-Ehrâm li't-Tercemeti ve'n-Neşr, Kâhire 1995.
- Gültekin, Aladdin, “Arap Gramerinde Gayr-ı Munsarîf Kelimelerin Cümle İçinde Farklı Kullanımları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (Aralık 2017), ss. 193-216.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Fersah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 412
- Hasan, 'Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi me'a-Rabtihi bi-Esâlibi'r-Refi'a ve'l-Hayâti'l-Lugaviyyeti'l-Müteceddide*, C. 2, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire 1975.
- İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, (Nşr.) Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, C. 2, Dâru't-Turâs, Kahire 1980.
- İbn Akîl, Bahauddin Abdullah el-'Akîlî el-Mısırî el-Hemedânî, *Şerh-u İbn Âkîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (thk.) Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, C. 1, Dâru't-Turâs, 20. bs., Kahire 1980.
- İbn Manzûr, “n-v-b”, *Lisânü'l-Arab*, C. 4, Dâru'l Meârif, Kâhire 1707.
- İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, (nşr.) el-Huseyn el-Fetlî, C. 1, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999.
- İd, Muhammed, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, Mektebetu's-Şebâb, Kahire 1975.
- İvâdullah, Muhammed Mahmûd, *el-Lem'u'l-Behiyye fi-Kavâ'idi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Kütûbi'l-'İlmiyye, Beyrut 2019.

- Kartal, Mustafa, “Arap Dilinde Niyâbe”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51, (Aralık 2021), ss. 149-173.
- Kâsım, Muhammed Ahmed ve Muhyiddîn Dîb, *Ulumu'l Belâgat el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Meânî*, el-Müessesetü'l Hadîsetü li'l Kitâb, Lübnan 2003.
- Kırkız, Mustafa, “Arap Dilinde Mastar ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 / 1 (Haziran 2010), ss. 209-226.
- Lebîd b. Rabî'a, *Dîvanu Lebîd b. Rabî'a*, (nşr.) Hamdû Tammâs, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2004.
- Muhtâr, Ahmed, vd., *en-Nahvu'l-Esâsî*, Zâtu's-Selâsîl, Kuveyt 1994.
- Nî'me, Fuâd, *Mulahhas Kavâ'idü'l-Lugati'l 'Arabiyye*, 27. bs., el-Mektebü'l-'İlmî li't-Te'lîf ve't-Terceme, Kahire 1973.
- Özbalıkcı, M. Reşit, “Sîbeveyhi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 130-134.
- _____, “Arap Dilinde Fiilimsilerin Zaman Boyutu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 2001, ss. 1-30.
- Özdoğan, Mehmet Akif, “Arap Dilinde Lafız ve Anlam Açısından Mef'ûl-ü Mutlak”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (Haziran 2015), ss. 1-24.
- Saraç, M. A. Yekta, “Îcâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 392-393.
- Şarlat, Mehmet Sıddık, “Klasik Eserlerde Meânî İlmi”, *Batman Akademi Dergisi*, 5 / 1 (Haziran 2021), ss. 118-149.
- Ulugöl, Fatih “Arap Dilinde Mebnî Kelime Türleri ve Mebnîlik İletleri”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6 / 2 (Temmuz 2020), ss. 617-639
- Yüksel, Ahmet, vd., *Uygulamalı Arapça Nahiv Bilgisi*, Ceylan Ofset, Samsun 2004.
- Zeydân, Mustafa Abdû'l Cabbâr Muhammed, “mâ-Ülhika bi'l-Müsennâ fî-Lisâni'l-'Arab”, *Necâh Üniversitesi Yüksek Öğretim Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi*(Câmi'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ), Nablus/ Filistin 2013.

ÖZ GEÇMİŞ

Ömer Faruk ENGİN, Fatsa Anadolu İmam Hatip Lisesi’ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 2013 yılında mezun oldu. 2022 yılında OMÜ LEE Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına girdi. Mezuniyetinden bu yana Öğretmen olarak görev yapan Ömer Faruk ENGİN, filografi sanatında sertifikası olup usta öğreticidir. (07/07/2023).

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0002-8024-0025

Yayınlar:

1. Birinci Bölüm Kur’ân’da Niyabet Kavramı Üzerine Semantik Analiz / İLAHİYAT ALANINDA AKADEMİK ÇALIŞMALAR / Fecr Yayınları
2. Altıncı Bölüm Nebvî Pedagoji / İLAHİYAT ALANINDA AKADEMİK ÇALIŞMALAR / Fecr Yayınları